

POLSKIE PRAWO PODATKOWE

redakcja naukowa

Bogumił Brzeziński, Agnieszka Franczak, Agnieszka Olesińska

Bogumił Brzeziński, Agnieszka Franczak, Marek Kalinowski
Paweł Kryczko, Andrzej Ladziński, Krzysztof Lasiński-Sulecki
Paweł Majka, Marian Masternak, Wojciech Morawski, Adam Nita
Tomasz Oczkowski, Agnieszka Olesińska, Janusz Orłowski
Ewa Prejs, Jowita Pustuł, Adam Zalasinski

SERIA AKADEMICKA

POLSKIE PRAWO PODATKOWE

redakcja naukowa

Bogumił Brzeziński, Agnieszka Franczak, Agnieszka Olesińska

Bogumił Brzeziński, Agnieszka Franczak, Marek Kalinowski
Paweł Kryczko, Andrzej Ladziński, Krzysztof Lasiński-Sulecki
Paweł Majka, Marian Masternak, Wojciech Morawski, Adam Nita
Tomasz Oczkowski, Agnieszka Olesińska, Janusz Orłowski
Ewa Prejs, Jowita Pustuł, Adam Zalański

SERIA AKADEMICKA

Stan prawny na 1 stycznia 2024 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Jan Głuchowski

Wydawca

Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący

Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Świerk-Bożek

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne rozdziały książki napisali:

Bogumił Brzeziński – 1–3, 6–8, 10, 12, 34, 36, 42, 47

Bogumił Brzeziński, Agnieszka Olesińska – 4, 15, 16, 20

Agnieszka Franczak – 24, 32, 45

Agnieszka Franczak, Jowita Pustuł – 17

Marek Kalinowski – 11, 37, 40

Paweł Kryczko – 9

Andrzej Ladziński – 46

Krzysztof Lasiński-Sulecki – 27, 41

Krzysztof Lasiński-Sulecki, Ewa Prejs – 26

Paweł Majka – 13, 14, 43

Marian Masternak – 48, 51

Wojciech Morawski – 23, 30, 31, 39

Adam Nita – 18, 19, 21

Tomasz Oczkowski – 44

Agnieszka Olesińska – 22, 28, 29, 38, 52

Janusz Orłowski – 5

Ewa Prejs – 35, 49, 50

Jowita Pustuł – 25

Adam Zalański – 33

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-225-2

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	29
Wstęp	33

Część I Zagadnienia ogólne

Rozdział 1

Historia podatków	37
1. Wprowadzenie	37
2. Starożytność	38
3. Średniowiecze	40
4. Czasy nowożytne	42
5. Przez wieki XIX i XX do współczesności	43
Literatura	45

Rozdział 2

Ekonomiczne aspekty opodatkowania	46
1. Wprowadzenie	46
2. Funkcje podatków	48
3. Makro- i mikroekonomiczne aspekty opodatkowania	49
4. Inne kwestie ekonomiczne	51
4.1. Przerzucalność podatku (ciężaru opodatkowania)	51
4.2. Inflacja a opodatkowanie	52
4.3. Koszty funkcjonowania systemu podatkowego	53
Literatura	55

Rozdział 3

Elementy konstrukcji podatku	56
1. Wprowadzenie	56
2. Podmiot podatku	56

3. Przedmiot podatku	58
4. Podstawa opodatkowania	58
5. Stawki i skale podatkowe	59
6. Specyfika opodatkowania uproszczonego	62
7. Zwolnienia i ulgi podatkowe	64
8. Terminy i sposoby zapłaty podatku	65
Literatura	66

Rozdział 4

Rodzaje podatków	67
1. Klasyfikacja podatków	67
2. Podatki dochodowe	69
2.1. Pojęcie dochodu	69
2.2. Dochód jako przedmiot opodatkowania	70
2.3. Uproszczone formy opodatkowania dochodu	71
3. Dylematy konstrukcji opodatkowania dochodów	73
4. Podatki konsumpcyjne	75
5. Podatki majątkowe	76
Literatura	79

Rozdział 5

Administracja podatkowa i właściwość organów podatkowych	80
1. Administracja podatkowa – zagadnienia ogólne	80
1.1. Rola administracji w systemie podatkowym	80
1.2. Organy podatkowe – charakterystyka ogólna	81
1.2.1. Pojęcie administracji publicznej i jej organów	81
1.2.2. Klasyfikacje organów podatkowych	82
1.3. Urząd	84
2. Krajowa Administracja Skarbowa	85
2.1. Utworzenie Krajowej Administracji Skarbowej	85
2.2. Organy Krajowej Administracji Skarbowej jako rządowa administracja niezespólna	86
2.3. Zadania Krajowej Administracji Skarbowej – uwagi ogólne	86
2.4. Organy Krajowej Administracji Skarbowej i ich kompetencje	87
2.4.1. Minister właściwy do spraw finansów publicznych	87
2.4.2. Szef Krajowej Administracji Skarbowej	88
2.4.3. Dyrektor Krajowej Informacji Skarbowej	89
2.4.4. Dyrektor izby administracji skarbowej	89
2.4.5. Naczelnik urzędu skarbowego	90
2.4.6. Naczelnik urzędu celno-skarbowego	91
2.5. Radca skarbowy wykonujący czynności orzecznicze	92

3. Inne organy właściwe w sprawach podatkowych nienależące do Krajowej Administracji Skarbowej	93
4. Organy podatkowe jednostek samorządu terytorialnego	93
4.1. Wprowadzenie	93
4.2. Wójt, burmistrz (prezydent miasta) jako organ podatkowy	93
4.3. Starosta i marszałek województwa jako organy podatkowe	94
4.4. Samorządowe kolegium odwoławcze	94
5. Właściwość organów podatkowych	95
5.1. Pojęcie zdolności prawnej, kompetencji i właściwości organu podatkowego	95
5.2. Rodzaje właściwości organu podatkowego	95
5.2.1. Wprowadzenie	95
5.2.2. Właściwość rzeczowa	96
5.2.3. Właściwość miejscowa	96
5.2.4. Właściwość instancyjna	97
5.2.5. Właściwość delegacyjna	97
5.3. Skutki niezachowania właściwości organu podatkowego	97
6. Spory o właściwość organu podatkowego	98
6.1. Pojęcie sporu o właściwość	98
6.2. Postępowanie w sprawie sporu o właściwość organów podatkowych	98
6.3. Organy rozstrzygające spory o właściwość	99
Literatura	99

Część II

Wprowadzenie do prawa podatkowego

Rozdział 6

Charakterystyka ogólna prawa podatkowego	103
Literatura	110

Rozdział 7

Zasady ogólne prawa podatkowego	111
1. Pojęcie i znaczenie zasad ogólnych prawa podatkowego	111
2. Katalog zasad ogólnych prawa podatkowego	113
2.1. Wprowadzenie	113
2.2. Zasada ustawowej regulacji podatków	113
2.3. Zasada ogólności podatku	114
2.4. Zasada legalizmu	114
2.5. Zasada równości (niedyskryminacji)	114
2.6. Zasada niekonfiskatoryjności podatku	115
2.7. Zasada zaufania	115
2.8. Zasada szybkości załatwiania spraw podatkowych	116

2.9. Zasada respektowania przez administrację podatkową utrwalonej praktyki interpretacyjnej.....	116
2.10. Zasada nieretroakcji.....	116
2.11. Zasada respektowania prawa międzynarodowego i unijnego	117
2.12. Zasada pragmatyzmu.....	117
2.13. Zasada proporcjonalności	117
2.14. Zasada rozstrzygnięcia wątpliwości na korzyść podatnika (<i>in dubio pro tributario</i>).....	118
2.15. Zasada sądowej ochrony praw podatnika.....	118
2.16. Zasada ograniczonego stosowania analogii	118
2.17. Zasada stosowania do oceny stanu faktycznego sprawy przepisów obowiązujących w czasie jego kształtowania	119
2.18. Zasada stosowania dotychczasowych przepisów proceduralnych do prowadzenia spraw wszczętych w czasie ich obowiązywania	119
2.19. Zasada trwałości uprawnień podatnika do korzystania ze zwolnień i ulg podatkowych	119
2.20. Zasada-zakaz wykorzystywania w postępowaniu dowodów zebranych przez administrację podatkową w sposób niezgodny z prawem	120
2.21. Zasada-postulat pewności prawa podatkowego.....	120
2.22. Zasada-postulat sprawiedliwości podatkowej.....	122
3. Zasady tworzenia prawa podatkowego	123
3.1. Wprowadzenie	123
3.2. Zasada ustawowej regulacji podatków	124
3.3. Zasada społecznej konsultacji projektów ustaw.....	124
3.4. Zasada ochrony źródła podatku.....	124
3.5. Zasada respektowania praw i prawidłowości ekonomicznych jako granic regulacji podatkowoprawnych.....	124
3.6. Zasada przewidywania długookresowych i krótkookresowych skutków regulacji podatkowoprawnych.....	125
3.7. Zasada ograniczania wpływu deprecjacji pieniądza na trwałość regulacji podatkowoprawnych	125
3.8. Zasada płynności zmian wysokości obciążeń podatkowych.....	126
3.9. Zasada ochrony interesu finansowego państwa	126
3.10. Zasada efektywnej ochrony praw podatników	126
Literatura	127

Rozdział 8

Miejsce prawa podatkowego w systemie prawa	128
1. Wprowadzenie	128
2. Związki prawa podatkowego z prawem cywilnym	129
2.1. Wprowadzenie	129

2.2. Instytucje prawa cywilnego jako „budulec” hipotez norm prawa podatkowego	130
2.3. „Wspomaganie” prawa podatkowego przez prawo cywilne.....	131
2.4. Uzupełnianie prawa podatkowego przez prawo cywilne	132
2.5. Tożsamość czy autonomiczność pojęć prawa podatkowego w zestawieniu z pojęciami prawa cywilnego	133
3. Związki prawa podatkowego z prawem karnym	134
4. Związki prawa podatkowego z prawem administracyjnym	136
Literatura	137

Rozdział 9

Źródła prawa podatkowego	138
1. Wprowadzenie	138
2. Hierarchia źródeł prawa	138
3. Konstytucja jako źródło prawa podatkowego	139
4. Traktaty Unii Europejskiej	141
5. Umowy międzynarodowe	141
6. Prawo wtórne Unii Europejskiej	143
6.1. Rozporządzenia Rady (UE)	143
6.2. Dyrektywy	143
7. Ustawa podatkowa	144
8. Akty podustawowe	145
9. Akty prawa miejscowego	146
10. Struktura pozioma źródeł prawa podatkowego	147
Literatura	149

Rozdział 10

Wykładnia prawa podatkowego	150
1. Wprowadzenie	150
2. Wykładnia językowa	152
3. Wykładnia systemowa	157
4. Wykładnia celowościowa	158
5. „Strukturalne” dyrektywy wykładni prawa podatkowego	160
5.1. Dyrektywa uwzględniania struktury aktu prawnego.....	160
5.2. Dyrektywa uwzględniania zasad budowy podatku	160
5.3. Dyrektywa uwzględniania struktury stosunku podatkowoprawnego....	161
5.4. Dyrektywa uwzględniania tzw. struktury głębokiej prawa podatkowego.....	161
6. Stosowanie analogii w prawie podatkowym	162
7. Wykładnia przepisów dotyczących ulg i zwolnień podatkowych	164
8. Wykładnia gospodarcza prawa podatkowego	166

9. Domniemanie normatywnego charakteru zmiany przepisu prawa podatkowego	167
10. Wykładnia międzynarodowego prawa podatkowego	167
Literatura	168

Rozdział 11

Podatnik i inne podmioty biernie stosunków podatkowoprawnych	169
1. Wprowadzenie	169
2. Podatnik jako podmiot bierny stosunku podatkowego	170
3. Płatnik podatku jako podmiot bierny stosunku podatkowego	175
4. Inkasent podatku	178
Literatura	178

Rozdział 12

Norma prawa podatkowego i stosunek podatkowoprawny	179
1. Wprowadzenie	179
2. Rodzaje norm prawa podatkowego	182
2.1. Wprowadzenie	182
2.2. Normy materialnoprawne	183
2.3. Normy postępowania podatkowego (proceduralne)	184
2.4. Normy ustrojowe	184
3. Stosunek podatkowoprawny	186
4. Rodzaje stosunków podatkowoprawnych	189
4.1. Wprowadzenie	189
4.2. Materialny stosunek podatkowoprawny	189
4.3. Stosunek proceduralny prawa podatkowego	193
Literatura	194

Rozdział 13

Gromadzenie i przepływ informacji na potrzeby systemu podatkowego	195
1. Wprowadzenie	195
2. Definicje podstawowych pojęć	195
2.1. Pojęcie informacji, procesów informacyjnych oraz komunikacji	195
2.2. Pojęcie informacji prawnej	196
2.3. Pojęcie informacji podatkowej	197
3. Gromadzenie, wykorzystanie i udostępnianie informacji podatkowych	198
4. Treść informacji podatkowych a elementy budowy podatku	198
5. Obowiązki informacyjne podatników jako rodzaj obowiązków instrumentalnych	199
6. Systematyka informacji podatkowych	200
7. Zarys obowiązków informacyjnych w prawie podatkowym	201
8. Pozyskiwanie informacji podatkowych	203

8.1. Podmioty gromadzące informacje podatkowe	203
8.2. Podmioty zobowiązane do przekazania informacji podatkowych	203
8.3. Procesy, w toku których gromadzone są informacje podatkowe	204
8.4. Gromadzenie informacji w ramach podatkowych procedur kontrolnych.....	204
8.4.1. Wprowadzenie	204
8.4.2. Gromadzenie informacji w trakcie czynności sprawdzających ...	204
8.4.3. Gromadzenie informacji w trakcie kontroli podatkowej	205
8.4.4. Gromadzenie informacji w trakcie kontroli celno-skarbowej	206
8.5. Gromadzenie informacji w postępowaniu podatkowym	207
8.6. Gromadzenie informacji w ramach czynności analitycznych.....	207
9. Jednolity Plik Kontrolny jako narzędzie gromadzenia informacji podatkowych oparte na technologiach informatycznych	209
10. Pozyskiwanie informacji w ramach współpracy z innymi podmiotami	211
11. Pozyskiwanie informacji w wyniku współpracy międzynarodowej	211
12. Udostępnianie informacji przez organy podatkowe	215
13. Udostępnianie informacji podatkowych w ramach wymiany krajowej	215
14. Udzielanie informacji podatkowych w ramach współpracy międzynarodowej	216
15. Ochrona praw podatników w toku gromadzenia i przekazywania informacji podatkowych	218
Literatura	221

Rozdział 14

Informatyzacja systemu podatkowego	223
1. Wprowadzenie	223
2. Informatyzacja w obszarze obowiązków informacyjnych	224
3. Tworzenie oraz udostępnianie baz i rejestrów	226
4. Narzędzia służące analizie danych w celu ustalania ryzyka naruszenia prawa	228
5. Informatyzacja postępowania podatkowego oraz procedur kontrolnych	230
6. Usprawnienie czynności związanych z rozliczeniami podatkowymi	231
Literatura	232

Część III

Podstawowe instytucje ogólnego prawa podatkowego

Rozdział 15

Obowiązek podatkowy i zobowiązanie podatkowe	235
1. Obowiązek podatkowy	235
2. Zobowiązanie podatkowe	237
Literatura	242

Rozdział 16

Wygasanie zobowiązań podatkowych	243
1. Wprowadzenie	243
2. Sposoby wygasania zobowiązań podatkowych	244
2.1. Zapłata podatku	244
2.2. Pobranie podatku przez płatnika lub inkasenta	244
2.3. Potrącenie	245
2.4. Zaliczenie nadpłaty lub zaliczenie zwrotu podatku na poczet zaległości podatkowych	246
2.5. Zaniechanie poboru podatku	247
2.6. Przeniesienie własności rzeczy lub praw majątkowych	248
2.7. Przejęcie własności nieruchomości lub prawa majątkowego w postępowaniu egzekucyjnym	249
2.8. Umorzenie zaległości podatkowych	250
2.9. Przedawnienie zobowiązania podatkowego	250
2.10. Zwolnienie z obowiązku zapłaty na podstawie art. 14m o.p.	250
2.11. Nabycie spadku w całości przez Skarb Państwa albo jednostkę samorządu terytorialnego	251
Literatura	252

Rozdział 17

Zapłata podatku	253
1. Wprowadzenie	253
2. Termin i forma zapłaty podatku	253
3. Zasady zaliczania kwot wpłacanych przez podatnika na poczet zobowiązania podatkowego	256
4. Zapłata podatku za podatnika	257
Literatura	258

Rozdział 18

Zaległość podatkowa i odsetki za zwłokę	259
1. Zaległość podatkowa	259
2. Odsetki za zwłokę – pojęcie i funkcje	261
3. Zasady obliczania odsetek za zwłokę od zaległości podatkowej	263
4. Rodzaje odsetek za zwłokę – kształtowanie wysokości stawek odsetek za zwłokę	266
Literatura	268

Rozdział 19

Nadpłata podatku	269
1. Pojęcie nadpłaty	269
2. Oprocentowanie nadpłaty	271
3. Sposób postępowania organu podatkowego z nadpłatą	273

4. Sposób zwrotu nadpłaty podatku oraz czasowe ograniczenia w tym względzie	275
Literatura	278

Rozdział 20

Ulgi w spłacie zobowiązań podatkowych	279
1. Wprowadzenie	279
2. Odroczenie terminu płatności podatku i rozłożenie podatku na raty	281
3. Umorzenie zaległości podatkowej i (lub) odsetek za zwłokę	284
4. Inne instytucje ogólnego prawa podatkowego, redukujące obciążenia podatkowe, ułatwiające podatnikom wywiązywanie się z nich lub modyfikujące terminy wywiązywania się z obowiązków wynikających z przepisów prawa podatkowego	285
Literatura	286

Rozdział 21

Przedawnienie zobowiązań podatkowych i prawa do wymiaru podatku	287
1. Istota przedawnienia w prawie	287
2. Instytucje prawne służące przedawnieniu powinności podmiotu obowiązanego z tytułu podatku	289
3. Przedawnienie prawa do wymiaru podatku	291
4. Przedawnienie zobowiązania podatkowego	294
5. Upływ terminu przedawnienia a możliwość prowadzenia postępowania podatkowego	299
Literatura	301

Rozdział 22

Odpowiedzialność podatkowa	302
1. Pojęcie odpowiedzialności podatkowej	302
2. Odpowiedzialność podatkowa podatnika	303
2.1. Wprowadzenie	303
2.2. Zakres odpowiedzialności podatnika	303
2.3. Odpowiedzialność podatnika pozostającego w związku mażeńskim	304
2.4. Pozycja prawna współmałżonka podatnika	305
2.5. Ustrój majątkowy między małżonkami a odpowiedzialność podatkowa	306
2.6. Odpowiedzialność małżonków, którzy złożyli wspólne zeznanie podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych	308
2.7. Wyłączenie odpowiedzialności podatnika na podstawie art. 26a o.p. ...	308
3. Odpowiedzialność podatkowa płatnika	310
4. Odpowiedzialność podatkowa inkasenta	312
5. Odpowiedzialność podatkowa następców prawnych	312

6. Odpowiedzialność osób trzecich za zobowiązania podatkowe	317
6.1. Ogólne zasady odpowiedzialności osób trzecich.....	317
6.2. Orzekanie o odpowiedzialności osób trzecich.....	319
6.3. Wykonanie zobowiązania przez osobę trzecią.....	321
6.4. Odpowiedzialność podatkowa małżonka podatnika	321
6.5. Odpowiedzialność podatkowa rozwiedzionego małżonka podatnika	322
6.6. Odpowiedzialność podatkowa członka rodziny podatnika.....	323
6.7. Odpowiedzialność podatkowa nabywcy przedsiębiorstwa podatnika.....	323
6.8. Odpowiedzialność podatkowa spółki, do której wniesiono przedsiębiorstwo osoby fizycznej	324
6.9. Odpowiedzialność podatkowa firmującego	325
6.10. Odpowiedzialność właściciela rzeczy wykorzystywanej do prowadzenia działalności gospodarczej	325
6.11. Odpowiedzialność podatkowa dzierżawcy i użytkownika nieruchomości.....	326
6.12. Odpowiedzialność podatkowa wspólników spółek osobowych.....	326
6.13. Odpowiedzialność podatkowa członków zarządu spółki kapitałowej oraz jej likwidatorów.....	327
6.14. Odpowiedzialność podatkowa członków organów zarządzających innych podmiotów niż spółki oraz likwidatorów.....	328
6.15. Odpowiedzialność podatkowa w razie podziału osoby prawnej.....	329
6.16. Odpowiedzialność podatkowa gwaranta i poręczyciela	330
6.17. Odpowiedzialność podatkowa osoby trzeciej za zaległości w podatku od towarów i usług podmiotu dokonującego dostawy na jej rzecz	330
6.18. Odpowiedzialność nabywcy towarów lub usług za podatek od towarów i usług niezapłacony przez dostawcę w razie dokonania zapłaty za towar lub usługę przelewem na rachunek inny niż znajdujący się w wykazie podmiotów, o którym mowa w art. 96b ust. 1 u.p.t.u.	331
6.19. Odpowiedzialność pełnomocnika, o którym mowa w art. 96 ust. 4b u.p.t.u.	332
6.20. Odpowiedzialność zarządcy sukcesyjnego oraz zarządcy faktycznego	332
Literatura	334

Rozdział 23

Zabezpieczenie wykonania zobowiązań podatkowych	335
1. Wprowadzenie	335
2. Zabezpieczenie na podstawie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji	336
3. Zabezpieczenie w trybie art. 33 o.p.	337
4. Hipoteka przymusowa	338

5. Zastaw skarbowy	340
6. Zabezpieczenie „dobrowolne”	341
7. Przypadki szczególne	342
Literatura	342

Część IV

Podatki w Polsce

Rozdział 24

Podatek dochodowy od osób fizycznych	345
1. Wprowadzenie	345
2. Podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych	345
2.1. Osoby fizyczne	345
2.2. Ograniczony i nieograniczony obowiązek podatkowy	346
2.3. Małżonkowie	347
2.4. Osoba samotnie wychowująca dziecko	347
2.5. Spółki osobowe	348
3. Przedmiot opodatkowania	348
3.1. Wprowadzenie	348
3.2. Przychód	348
3.2.1. Źródła przychodu	348
3.2.2. Definicja przychodu	349
3.3. Koszty uzyskania przychodu	350
4. Zwolnienia w podatku dochodowym od osób fizycznych	351
5. Podstawa opodatkowania	353
5.1. Dochód i strata	353
5.2. Odliczenia od dochodu	353
6. Stawki i wysokość podatku	354
7. Ulgi podatkowe	355
8. Zryczałtowane formy opodatkowania pozarolniczej działalności gospodarczej osób fizycznych	356
8.1. Wprowadzenie	356
8.2. Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych	357
8.3. Karta podatkowa	358
9. Danina solidarnościowa	359
10. Podatek od dochodów z niezrealizowanych zysków (<i>exit tax</i>)	359
11. Podatek u źródła	360
12. Pobór podatku dochodowego od osób fizycznych	362
Literatura	362

Rozdział 25

Podatek dochodowy od osób prawnych	363
1. Wprowadzenie	363
2. Podatnik podatku dochodowego od osób prawnych	364
2.1. Wprowadzenie	364
2.2. Osoby prawne i spółki kapitałowe w organizacji.....	364
2.3. Spółki nieposiadające osobowości prawnej.....	365
2.4. Fundacja rodzinna w organizacji	366
2.5. Podatkowa grupa kapitałowa.....	366
3. Ograniczony i nieograniczony obowiązek podatkowy	367
4. Przedmiot opodatkowania	367
4.1. Wprowadzenie	367
4.2. Przychód	368
4.2.1. Przychody z działalności operacyjnej	368
4.2.2. Przychody z zysków kapitałowych	369
5. Koszty uzyskania przychodów	370
5.1. Zasady ogólne.....	370
5.2. Katalog wyłączonych kosztów uzyskania przychodów.....	370
5.3. Amortyzacja	371
6. Dochód i strata	373
7. Podstawa opodatkowania	373
8. Ulgi podatkowe	374
9. Stawki podatku	375
9.1. Podstawowe zasady.....	375
9.2. IP BOX.....	376
9.3. Opodatkowanie fundacji rodzinnej.....	376
9.4. Opodatkowanie dywidend.....	377
10. Podatek od środków trwałych będących budynkami	378
11. Podatek od przerzuconych dochodów	378
12. Podatek minimalny od straty	379
13. Zasady płacenia podatku	379
13.1. Zasady ogólne.....	379
13.2. Ryczałt od dochodów spółek (tzw. estoński CIT).....	380
13.3. Obowiązki sprawozdawcze	381
Literatura	382

Rozdział 26

Podatek od towarów i usług	383
1. Cechy podatku od towarów i usług	383
2. Źródła prawa	384
2.1. Kluczowe akty prawne.....	384
2.2. Relacje między krajowymi i unijnymi aktami prawnymi.....	384
2.3. Zakres przedmiotowy opodatkowania.....	385

2.3.1. Katalog czynności opodatkowanych	385
2.3.2. Wyłączenie zastosowania ustawy	387
3. Zakres podmiotowy opodatkowania	387
3.1. Osoba prowadząca niezależnie działalność gospodarczą.....	387
3.2. Osoba dokonująca okazjonalnie wewnątrzwspólnotowej dostawy towarów	388
3.3. Opodatkowanie organów władzy publicznej.....	389
3.4. Odwrotne obciążenie	390
3.5. Płatnik	390
4. Podstawa opodatkowania	390
5. Miejsce transakcji	391
5.1. <i>Ratio legis</i> rozwiązań prawnych	391
5.2. Miejsce dostawy towarów.....	391
5.3. Miejsce świadczenia usług.....	391
6. Wysokość opodatkowania	394
6.1. Stawki	394
6.2. Zwolnienia	395
7. Prawo do odliczenia podatku naliczonego i zwrot podatku	396
7.1. Powstanie i zakres prawa do odliczenia podatku naliczonego.....	396
7.2. Dokumenty uprawniające do odliczenia podatku naliczonego i jego kwota	398
7.3. Terminy odliczania podatku naliczonego	399
7.4. Przeniesienie podatku naliczonego na następny okres rozliczeniowy lub też wykazanie go do zwrotu	400
7.5. Odliczanie częściowe podatku oraz korekta podatku naliczonego	401
8. Obowiązki o charakterze ewidencyjnym i sprawozdawczym podatnika	402
8.1. Rejestracja.....	402
8.2. Deklaracje, informacje podsumowujące i zapłata podatku	403
9. Obowiązki dokumentacyjne	404
10. Ewidencje VAT	406
Literatura	406

Rozdział 27

Akcyza	407
1. Charakterystyka ogólna akcyzy	407
2. Harmonizacja akcyzy w Unii Europejskiej	408
2.1. Początki harmonizacji	408
2.2. Dyrektywy	409
2.3. Rozporządzenia i decyzje	409
3. Regulacje dotyczące produkcji, przetwarzania, magazynowania i przemieszczania wyrobów akcyzowych	410

3.1. Potrzeba wprowadzenia regulacji	410
3.2. Produkcja, przetwarzanie i magazynowanie.....	411
3.3. Przemieszczanie.....	411
4. Zakres przedmiotowy akcyzy	413
5. Zakres podmiotowy akcyzy	414
6. Opodatkowanie wyrobów energetycznych i energii elektrycznej	414
6.1. Definicje wyrobów energetycznych i energii elektrycznej	414
6.2. Różnicowanie stawek akcyzy	415
6.3. Zwolnienia	415
7. Opodatkowanie alkoholi	415
7.1. Klasyfikacja wyrobów alkoholowych.....	415
7.2. Piwo	416
7.3. Wino	416
7.4. Inne napoje fermentowane.....	416
7.5. Wyroby pośrednie	417
7.6. Alkohol etylowy.....	417
7.7. Zwolnienia z podatku.....	418
8. Opodatkowanie wyrobów tytoniowych	418
8.1. Klasyfikacja wyrobów tytoniowych	418
8.2. Papierosy	418
8.3. Cygara i cygaretki.....	419
8.4. Inny tytoń do palenia.....	419
8.5. Tytoń do podgrzewania.....	419
8.6. Papierosy elektroniczne	420
9. Opodatkowanie samochodów osobowych	420
9.1. Definicja samochodu osobowego.....	420
9.2. Zakres przedmiotowy opodatkowania.....	420
10. Obowiązki formalne i zapłata akcyzy	421
Literatura	421

Rozdział 28

Podatek od czynności cywilnoprawnych	422
1. Przedmiot opodatkowania	422
2. Obowiązek podatkowy i zasady poboru podatku	426
3. Zwolnienia	430
4. Czynności cywilnoprawne inne niż umowa spółki a podatek od towarów i usług	432
5. Podstawa opodatkowania	433
6. Stawki podatku	434
7. Zwrot podatku	435
8. Podatek od czynności cywilnoprawnych od umowy spółki	436
Literatura	440

Rozdział 29

Podatek od spadków i darowizn	441
1. Przedmiot opodatkowania	441
2. Podatnicy	444
3. Powstanie obowiązku podatkowego	445
4. Kwoty wolne, wyłączenia i zwolnienia	446
5. Zwolnienie osób należących do najbliższej rodziny (tzw. zerowa grupa podatkowa)	448
6. Podstawa opodatkowania i podstawa obliczenia podatku	450
7. Stawki podatku	450
8. Zasady wymiaru i poboru podatku	451
9. Ulga podatkowa	453
10. Międzynarodowe podwójne opodatkowanie i prawne metody jego eliminacji	454
Literatura	455

Rozdział 30

Podatek od nieruchomości	456
1. Wprowadzenie	456
2. Podatnik podatku od nieruchomości	456
3. Opodatkowanie budynków	458
3.1. Pojęcie budynku	458
3.2. Podstawa opodatkowania	458
3.3. Stawki podatku	458
4. Podatek od nieruchomości od budowli	459
4.1. Pojęcie budowli	459
4.2. Budowle podlegające opodatkowaniu	461
4.3. Podstawa opodatkowania	461
4.4. Stawki podatku	463
4.5. Budynek czy budowla – niejasne granice	463
5. Opodatkowanie gruntów podatkiem od nieruchomości, rolnym lub leśnym	463
5.1. Rozgraniczenie podatku od nieruchomości, podatku rolnego i podatku leśnego	463
5.2. Podstawa opodatkowania	464
5.3. Stawki podatkowe	464
5.4. Związanie z działalnością gospodarczą i zajęcie na prowadzenie działalności gospodarczej	465
6. Powstanie obowiązku i zobowiązania podatkowego	465
7. Zwolnienia podatkowe	466
Literatura	467

Rozdział 31

Podatek rolny i podatek leśny	468
1. Podatek rolny	468
1.1. Gospodarstwo rolne	468
1.2. Przedmiot opodatkowania	468
1.3. Podatnicy	468
1.4. Podstawa opodatkowania	469
1.5. Stawki podatkowe	469
1.6. Ulgi i zwolnienia podatkowe	470
1.7. Obowiązek i zobowiązanie podatkowe	470
2. Podatek leśny	471
2.1. Przedmiot opodatkowania	471
2.2. Podatnicy	471
2.3. Podstawa opodatkowania	472
2.4. Stawki podatkowe	472
2.5. Zwolnienia podatkowe	472
2.6. Obowiązek i zobowiązanie podatkowe	472
3. Łączne zobowiązanie pieniężne	473
Literatura	473

Rozdział 32

Inne podatki	474
1. Podatek tonażowy	474
1.1. Wprowadzenie	474
1.2. Podatnik podatku tonażowego	474
1.3. Podstawa opodatkowania i wysokość podatku	474
1.4. Wybór opodatkowania w formie podatku tonażowego	475
2. Podatek od gier	476
2.1. Wprowadzenie	476
2.2. Podatnik podatku od gier	476
2.3. Przedmiot opodatkowania podatkiem od gier	476
2.4. Podstawa opodatkowania i wysokość podatku od gier	476
2.5. Pobór podatku	477
3. Podatek od niektórych instytucji finansowych	478
3.1. Wprowadzenie	478
3.2. Podatnicy podatku od niektórych instytucji finansowych	478
3.3. Podstawa opodatkowania podatkiem od niektórych instytucji finansowych	478
3.4. Pobór podatku	479
4. Podatek od wydobycia niektórych kopalin	479
4.1. Wprowadzenie	479
4.2. Podatnicy podatku od wydobycia niektórych kopalin	479
4.3. Przedmiot podatku od wydobycia niektórych kopalin	480

4.4. Podstawa opodatkowania i wysokość podatku.....	480
4.5. Pobór podatku.....	481
5. Podatek od środków transportowych.....	481
5.1. Wprowadzenie	481
5.2. Podatnik podatku od środków transportowych.....	481
5.3. Przedmiot opodatkowania podatkiem od środków transportowych.....	482
5.4. Podstawa opodatkowania i wysokość podatku.....	482
5.5. Pobór podatku.....	483
Literatura	483

Część V

Unijne i międzynarodowe prawo podatkowe

Rozdział 33

Prawo podatkowe Unii Europejskiej	487
1. Wprowadzenie	487
2. Normy traktatowe	488
3. Harmonizacja podatków bezpośrednich	490
4. Harmonizacja podatków pośrednich	492
5. Unijne normy współpracy administracyjnej w sprawach podatkowych	494
6. Unijna regulacja rozwiązywania sporów podatkowych między państwami członkowskimi	495
Literatura	497

Rozdział 34

Międzynarodowe prawo podatkowe	498
1. Wprowadzenie	498
2. Pojęcie i źródła międzynarodowego prawa podatkowego	499
3. Zasady ogólne międzynarodowego prawa podatkowego	502
3.1. Wprowadzenie	502
3.2. Zasada unikania multiplikacji obciążeń podatkowych	502
3.3. Zasada niedyskryminacji	502
3.4. Zasada wyłączenia korzyści umownych wobec podmiotów, które w celu ich osiągnięcia nadużywają postanowień prawa międzynarodowego	503
4. Problem podwójnego opodatkowania	503
5. Geneza i rozwój systemu umów w sprawie zapobiegania podwójnemu opodatkowaniu	505
6. Rozwiązanie problemu podwójnego opodatkowania	506
7. Wybrane instytucje międzynarodowego prawa podatkowego	507
7.1. Zakład.....	507
7.2. Rezydent (państwa-strony umowy)	509
7.3. Rzeczywisty odbiorca płatności	510
Literatura	511

Część VI

Inne zagadnienia kluczowe dla funkcjonowania polskiego systemu podatkowego

Rozdział 35

Konstytucyjne aspekty opodatkowania	515
1. Wprowadzenie	515
2. Zasada władztwa daninowego i obowiązek konstytucyjny ponoszenia ciężaru podatku	516
3. Zasada ustawowego nakładania podatków	517
4. Zasada demokratycznego państwa prawnego	519
4.1. Wprowadzenie	519
4.2. Zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa	520
4.3. Zasada poprawnej legislacji w prawie podatkowym	521
4.4. Zasada ochrony praw nabytych.....	522
4.5. Zasada ochrony interesów w toku.....	524
4.6. Nakaz zachowania odpowiedniej <i>vacatio legis</i>	525
4.7. Zasada niedziałania prawa wstecz (<i>lex retro non agit</i>).....	527
4.8. Zakaz zmiany prawa podatkowego w ciągu roku.....	528
4.9. Zasada racjonalności legislacyjnej	529
4.10. Zasada równości podatkowej	530
5. Zasada sprawiedliwości podatkowej	532
6. Zasada zdolności do świadczenia podatkowego	534
Literatura	536

Rozdział 36

Systemy podatkowe i tendencje ich rozwoju	537
1. Systemy podatkowe – pojęcie i rodzaje	537
2. Kierunki ewolucji systemów podatkowych	539
3. Perspektywy przemian systemów podatkowych	543
Literatura	545

Rozdział 37

Jurysdykcja podatkowa	546
1. Granice władztwa podatkowego państwa i ich uzasadnienie	546
2. Łączniki o charakterze podmiotowym	548
3. Łączniki o charakterze przedmiotowym	549
Literatura	553

Rozdział 38

Klauzula przeciwko unikaniu opodatkowania	554
1. Wprowadzenie	554
2. Unikanie opodatkowania	555
3. Postępowanie podatkowe w przypadku unikania opodatkowania	557
4. Cofnięcie skutków unikania opodatkowania	558
5. Opinie zabezpieczające	560
Literatura	561

Rozdział 39

Urzędowe interpretacje podatkowe (rulingi podatkowe)	562
1. Rulingi podatkowe – instytucja prawa podatkowego	562
2. Interpretacje podatkowe <i>sensu stricto</i> uregulowane w Ordynacji podatkowej	563
2.1. Wprowadzenie	563
2.2. Ogólne interpretacje podatkowe	563
3. Indywidualne interpretacje podatkowe	564
3.1. Procedura wydawania i zmiany interpretacji indywidualnej	564
3.2. Szczególne rodzaje interpretacji indywidualnych	565
3.3. Interpretacje ogólne a interpretacje indywidualne	566
3.4. Interpretacje podatkowe a unikanie opodatkowania	566
4. Utrwalona praktyka interpretacyjna – interpretacja bez interpretacji	567
5. Wyspecjalizowane rulingi podatkowe	568
5.1. Wprowadzenie	568
5.2. Upřednie porozumienie cenowe (<i>advance pricing agreement/arrangement</i>)	568
5.3. Opinie zabezpieczające	569
5.4. Opinie o stosowaniu preferencji w zakresie <i>withholding tax</i>	569
6. Klasyfikacyjne rulingi podatkowe – specyficzny rodzaj wyspecjalizowanych interpretacji podatkowych	570
6.1. Koncepcja	570
6.2. Wiążąca informacja akcyzowa	571
6.3. Wiążąca informacja stawkowa	571
6.4. Specjalne rulingi podatkowe dla „dużych” podatników	572
7. Ochrona prawna wynikająca z rulingu podatkowego	573
7.1. Interpretacje podatkowe regulowane w Ordynacji podatkowej – legalistyczna zasada ochrony uzasadnionych oczekiwań	573
7.2. Rulingi wiążące	574
8. Administrowanie interpretacjami w Polsce	575
9. Sądowa kontrola rulingów podatkowych	577
Literatura	577

Rozdział 40

Podatkowe aspekty pomocy publicznej dla przedsiębiorców	578
1. Wprowadzenie	578
2. Pojęcie pomocy państwa dla przedsiębiorców	579
3. Pojęcie korzyści ekonomicznej dla przedsiębiorcy a podatki	580
4. Pochodzenie korzyści jako kryterium definicyjne pomocy państwa	580
5. Selektowność jako kryterium definicyjne pomocy państwa	581
6. Wpływ na konkurencję oraz na wymianę między państwami członkowskimi jako kryterium definicyjne pomocy państwa	583
7. Odstępstwa od zasady wyrażonej w art. 107 ust. 1 TFUE	584
8. Procedura kontroli udzielania pomocy publicznej	585
Literatura	588

Rozdział 41

Problematyka cen transferowych	589
1. Istota problemu. Wartości transakcyjne u źródeł podstawy opodatkowania	589
2. Problematyka cen transferowych w prawie międzynarodowym	591
2.1. Umowy w sprawie unikania podwójnego opodatkowania	591
2.2. Cel zasady <i>arm's length</i> w umowach w sprawie unikania podwójnego opodatkowania	591
2.3. Znaczenie komentarza do Modelu Konwencji OECD	592
2.4. Znaczenie Wytycznych OECD	593
3. Zasada <i>arm's length</i> w prawie polskim	594
3.1. Wprowadzenie	594
3.2. Podmioty powiązane	595
3.3. Rynkowe warunki transakcji – metodologia poszukiwania	596
3.4. Dokumentacja cen transferowych	598
3.5. Dodatkowe wymogi sprawozdawcze	599
4. Upřednie porozumienia cenowe	599
5. Wartość rynkowa w podatku od wartości dodanej	601
6. Powiązanie podmiotów a wartość celna	602
Literatura	603

Rozdział 42

Międzynarodowa konkurencja podatkowa	604
1. Wprowadzenie	604
2. Skutki międzynarodowej konkurencji podatkowej	605
3. Zwalczanie „szkodliwej” międzynarodowej konkurencji podatkowej	608
Literatura	610

Rozdział 43

Sankcje w prawie podatkowym	611
1. Wprowadzenie	611
2. Sankcje w teorii prawa	611
3. Sankcje w prawie podatkowym	612
3.1. Pojęcie sankcji podatkowej.....	612
3.2. Sankcja podatkowa a sankcja jako element budowy normy podatkowej.....	615
3.3. Klasyfikacja sankcji podatkowych.....	615
3.4. Funkcja sankcji podatkowych	616
3.5. Budowa sankcji podatkowych	617
3.6. Granice kształtowania sankcji podatkowych	619
3.7. Przykłady sankcji podatkowych.....	623
4. Procedura stosowania sankcji podatkowych	624
Literatura	625

Rozdział 44

Podatkowe prawo karne	627
1. Wprowadzenie	627
2. Kodeks karny skarbowy jako źródło prawa karnego skarbowego	628
3. Charakterystyczne cechy prawa karnego skarbowego (prawa karnego podatkowego)	630
3.1. Przedmiot ochrony w Kodeksie karnym skarbowym.....	630
3.2. Materialne przesłanki pociągnięcia do odpowiedzialności karnoskarbowej.....	630
3.3. Autonomiczność Kodeksu karnego skarbowego	631
3.4. Prymat funkcji egzekucyjnej w Kodeksie karnym skarbowym	632
3.5. Indywidualny a powszechny charakter odpowiedzialności karnej, zastępcza odpowiedzialność w Kodeksie karnym skarbowym, odpowiedzialność posiłkowa	633
3.6. Dwupodział czynów karnoskarbowych na przestępstwa podatkowe i wykroczenia podatkowe.....	635
4. Kary oraz środki karne w Kodeksie karnym skarbowym	636
4.1. Kary	636
4.2. Środki karne	638
5. Przestępstwa i wykroczenia „podatkowe”	639
6. Ogólne założenia postępowania karnoskarbowego	641
Literatura	642

Rozdział 45

Ochrona praw podatnika	643
1. Wprowadzenie	643
2. Prawa podatnika i ich klasyfikacja	643

3. Konstytucyjne, unijne i międzynarodowe źródła praw podatnika w Polsce	645
4. Karty praw podatnika	647
Literatura	648

Rozdział 46

Doradztwo podatkowe	649
1. Zakres znaczeniowy pojęcia „doradztwo podatkowe”	649
2. Doradztwo podatkowe w zakresie udzielania porad, opinii i wyjaśnień	650
3. Doradztwo podatkowe w zakresie prowadzenia ksiąg rachunkowych, ksiąg podatkowych i innych ewidencji do celów podatkowych	652
4. Doradztwo podatkowe w zakresie sporządzania zeznań i deklaracji podatkowych	653
5. Doradztwo podatkowe w zakresie reprezentowania w postępowaniu przed organami administracji publicznej i w zakresie sądowej kontroli decyzji i innych aktów administracyjnych	654
6. Doradztwo podatkowe w zakresie wykonywania niezależnego audytu funkcji podatkowej, o którym mowa w art. 20zo § 1 o.p.	655
7. Podmioty uprawnione do wykonywania czynności doradztwa podatkowego	655
8. Odpowiedzialność karna za nieuprawnione wykonywanie czynności doradztwa podatkowego oraz za nieuprawnione posługiwanie się tytułem doradcy podatkowego	658
Literatura	659

Część VII

Problematyka proceduralna opodatkowania

Rozdział 47

Wprowadzenie do problematyki procedur podatkowych	663
Literatura	666

Rozdział 48

Postępowanie jurysdykcyjne (podatkowe)	667
1. Pojęcie, funkcje oraz zakres stosowania postępowania podatkowego	667
1.1. Pojęcie i funkcje postępowania podatkowego	667
1.2. Zakres przedmiotowy i podmiotowy stosowania postępowania podatkowego	668
2. Zasady ogólne postępowania podatkowego	669
2.1. Istota i funkcje zasad ogólnych postępowania podatkowego	669
2.2. Katalog zasad ogólnych postępowania podatkowego	669
2.2.1. Zasada legalności	669

2.2.2. Zasada prowadzenia postępowania w sposób budzący zaufanie do organów podatkowych	670
2.2.3. Zasada udzielania informacji prawnej stronom	671
2.2.4. Zasada prawdy obiektywnej	672
2.2.5. Zasada czynnego udziału stron w postępowaniu	672
2.2.6. Zasada przekonywania	674
2.2.7. Zasada szybkości i prostoty	674
2.2.8. Zasada pisemności	674
2.2.9. Zasada dwuinstancyjności	675
2.2.10. Zasada trwałości ostatecznych decyzji podatkowych	676
2.2.11. Zasada jawności postępowania wyłącznie dla stron	676
3. Organy prowadzące postępowanie podatkowe oraz ich właściwość	677
4. Strona postępowania i jej pełnomocnik. Uczestnicy na prawach strony	679
4.1. Strona postępowania podatkowego	679
4.2. Pełnomocnik strony	680
4.3. Podmioty uczestniczące w postępowaniu podatkowym na prawach strony.....	683
5. Wszczęcie postępowania podatkowego	684
6. Dowody i postępowanie wyjaśniające	685
7. Decyzja i postanowienie	688
7.1. Decyzja	688
7.2. Postanowienie	690
8. Weryfikacja decyzji i postanowień w administracyjnym toku instancji	690
8.1. Odwołanie od decyzji.....	690
8.2. Zażalenie na postanowienie.....	693
9. Weryfikacja decyzji i postanowień w nadzwyczajnych trybach postępowania	694
9.1. Wznowienie postępowania podatkowego.....	694
9.2. Stwierdzenie nieważności decyzji.....	695
9.3. Uchylenie lub zmiana decyzji ostatecznej.....	697
9.4. Wygaśnięcie decyzji podatkowej.....	698
Literatura	698

Rozdział 49

Czynności sprawdzające	699
1. Wprowadzenie	699
2. Zakres czynności sprawdzających	699
3. Postępowanie organu w przypadku stwierdzenia uchybień podatnika, płatnika lub inkasenta	700
3.1. Korekta dokonywana przez organ oraz prawo sprzeciwu.....	700
3.2. Żądanie wyjaśnień, korekta dokonywana przez osobę poddaną czynności sprawdzającej.....	701

4. Inne czynności sprawdzające – przepisy szczególne	702
4.1. Kontrola krzyżowa	702
4.2. Badanie zasadności skorzystania przez podatnika z ulgi podatkowej	703
Literatura	704

Rozdział 50

Kontrola podatkowa	705
1. Wszczęcie kontroli podatkowej	705
1.1. Zawiadomienie o wszczęciu kontroli podatkowej	705
1.2. Rozpoczęcie kontroli podatkowej	706
2. Przebieg kontroli podatkowej	708
3. Czas trwania kontroli podatkowej i jej zakończenie	710
Literatura	712

Rozdział 51

Egzekucja należności podatkowych	713
1. Wprowadzenie	713
2. Wszczęcie administracyjnego postępowania egzekucyjnego	714
3. Postępowanie przed organem egzekucyjnym	716
4. Środki prawne w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym	721
Literatura	725

Rozdział 52

Sądowa kontrola decyzji administracyjnych	727
Literatura	736

Skorowidz	737
------------------------	-----

Autorzy	759
----------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

dyrektywa 2006/112/WE	– dyrektywa 2006/112/WE Rady z 28.11.2006 r. w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej (Dz.Urz. UE L 347, s. 1, ze zm.)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2023 r. poz. 654 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 775 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.)
KPP	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119)
o.p.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2023 r. poz. 2383 ze zm.)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 1634 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 2488 ze zm.)
pr. bud.	– ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.)
pr. przeds.	– ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r. poz. 221 ze zm.)
p.u.s.a.	– ustawa z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2492 ze zm.)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
u.d.j.s.t.	– ustawa z 13.11.2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2267 ze zm.)

u.d.p.	– ustawa z 5.07.1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz.U. z 2021 r. poz. 2117)
u.g.h.	– ustawa z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 227)
u.KAS	– ustawa z 16.11.2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej (Dz.U. z 2023 r. poz. 615 ze zm.)
u.p.a.	– ustawa z 6.12.2008 r. o podatku akcyzowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1542 ze zm.)
u.p.c.c.	– ustawa z 9.09.2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 170 ze zm.)
u.p.d.o.f.	– ustawa z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2647 ze zm.)
u.p.d.o.p.	– ustawa z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 2805 ze zm.)
u.p.e.a.	– ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.)
u.p.l.	– ustawa z 30.10.2002 r. o podatku leśnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 888 ze zm.)
u.p.n.i.f.	– ustawa z 15.01.2016 r. o podatku od niektórych instytucji finansowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 623)
u.p.o.l.	– ustawa z 12.01.1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 70 ze zm.)
u.p.r.	– ustawa z 15.11.1984 r. o podatku rolnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 333 ze zm.)
u.p.s.d.	– ustawa z 28.07.1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2023 r. poz. 1774 ze zm.)
u.p.t.	– ustawa z 24.08.2006 r. o podatku tonażowym (Dz.U. z 2021 r. poz. 985)
u.p.t.u.	– ustawa z 11.03.2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2023 r. poz. 1570 ze zm.)
u.p.w.n.k.	– ustawa z 2.03.2012 r. o podatku od wydobycia niektórych kopalin (Dz.U. z 2022 r. poz. 1539 ze zm.)
u.r.	– ustawa z 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r. poz. 120 ze zm.)
u.r.s.	– ustawa z 16.10.2019 r. o rozstrzyganiu sporów dotyczących podwójnego opodatkowania oraz zawieraniu uprzednich porozumień cenowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 948)
u.w.i.p.	– ustawa z 9.03.2017 r. o wymianie informacji podatkowych z innymi państwami (Dz.U. z 2023 r. poz. 241)
u.z.p.d.	– ustawa z 20.11.1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2540 ze zm.)

Czasopisma, zbiory orzecznictwa

ONSAiWSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pr. i Pod.	– Prawo i Podatki
Prz. Pod.	– Przegląd Podatkowy

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
JPK	– Jednolity Plik Kontrolny
KAS	– Krajowa Administracja Skarbowa
KIS	– Krajowa Informacja Skarbowa
NIP	– numer identyfikacji podatkowej
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
OECD	– Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS/TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (do 1.12.2009 r. jako Trybunał Sprawiedliwości)
VAT	– podatek od wartości dodanej, podatek od towarów i usług
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

WSTĘP

Prawo podatkowe stanowi istotną część współczesnych systemów prawa. Cechą charakterystyczną polskiego prawa podatkowego jest duża zmienność i stopień skomplikowania jego przepisów. Prawodawca stara się nieustannie doskonalić system podatkowy, wprowadzając nowe rozwiązania i modyfikując lub eliminując te, które się nie sprawdziły. Przepisy są często zmieniane po to, aby usuwać dostrzeżone w nich niedoskonałości, a także w reakcji na orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz polskich sądów administracyjnych. Zmienność regulacji podatkowych po części wynika z dążenia do nieustannej poprawy ich efektywności fiskalnej. Ta zmienność rozwiązań prawnych stanowi chyba największe wyzwanie dla każdego, kto stara się zgłębić prawo podatkowe. Dodatkowo, aby dowiedzieć się, jak funkcjonuje prawo podatkowe, warto poznać orzecznictwo sądów i trybunałów oraz dorobek interpretacyjny organów administracji skarbowej. Materiał wart poznania jest ogromny i różnorodny, lecz na potrzeby niniejszego opracowania staraliśmy się dokonać jego rozsądnej selekcji.

Książka, którą z przyjemnością oddajemy do rąk Czytelnika, jest w założeniu aktualnym, w miarę kompleksowym opracowaniem poświęconym polskiemu prawu podatkowemu. Liczy 52 rozdziały, w których omówiono między innymi konstrukcję poszczególnych obowiązujących w Polsce podatków, a także zagadnienia źródeł prawa podatkowego, wykładni prawa podatkowego, organizacji administracji podatkowej i właściwości organów podatkowych, obowiązku podatkowego i zobowiązań podatkowych, postępowania podatkowego i sądownictwa administracyjnego, kontroli podatkowej i czynności sprawdzających, unijnego i międzynarodowego prawa podatkowego, sankcji w prawie podatkowym, prawa karnego skarbowego, ochrony praw podatnika oraz czynności doradztwa podatkowego.

Podręcznik *Polskie prawo podatkowe* przygotowali przedstawiciele nauki prawa podatkowego między innymi z takich ośrodków naukowych, jak Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytet Jagielloński w Krakowie oraz osoby współpracujące z tymi ośrodkami. Są wśród nich doradcy podatkowi i sędziowie sądów administracyjnych.

Mamy nadzieję, że książka okaże się przyjaznym dla Czytelnika źródłem wiedzy, pozwalającym poznać i zrozumieć zagadnienia prawa podatkowego.

Publikacja uwzględnia stan prawny na 1.01.2024 r.

Redaktorzy

Część I

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Rozdział 1

HISTORIA PODATKÓW

1. Wprowadzenie

Daniny publiczne są tak stare jak instytucja państwa. Państwo może powstać wówczas, gdy określona społeczność jest w stanie wytworzyć nadwyżki ponad poziom niezbędnej do życia konsumpcji. Historycznie te nadwyżki, mające początkowo postać towarową, były wykorzystywane na potrzeby funkcjonowania państwa – utrzymywania władcy, jego dworu, urzędników, armii, kasty kapłańskiej itp.

Powstanie względnie trwałych nadwyżek produktów ponad potrzeby egzystencjalne ich wytwórców to warunek podstawowy istnienia danin publicznych, bo tylko takie nadwyżki mogły stać się przedmiotem daniny. Pojawienie się potrzeb ogólnospołecznych, które mogły być zaspokajane na wyższym poziomie organizacji niż grupa osobnicza czy plemię, powodowało specjalizację wewnątrz poszczególnych społeczeństw i pojawienie się osób „obsługujących” te potrzeby (władcy, urzędnicy, żołnierze, kapłani itd.). W interesie społecznym leżało utrzymywanie tych grup w drodze przekazywania im określonych dóbr czy wartości (rzeczy, praca, pieniądze) – właśnie w postaci danin publicznych.

System danin publicznych, obejmujący świadczenia rzeczowe i świadczenia w postaci usług czy też pracy na rzecz organizacji państwowej, zderzył się z barierą organizacyjną, jaką były niedogodności związane z mało elastycznymi formami korzystania przez organizację państwową z tych świadczeń, na przykład kłopoty z przechowywaniem nagromadzonej żywności, odpowiednią jakością świadczonych usług. Rozwiązanie tego problemu przyniosło dopiero przejście gospodarki w fazę towarowo-pieniężną. **Pojawienie się pieniądza umożliwiło zamianę mało wygodnych świadczeń rzeczowych i osobistych na świadczenia pieniężne** i uczyniło system danin publicznych nieporównanie bardziej elastycznym i funkcjonalnym. W historii rozwoju społecznego podatki mają więc taką samą metrykę jak pieniądze.

Pojawienie się podatków uwarunkowane było zatem trzema okolicznościami. Pierwsza z nich to **osiągnięcie przez gospodarkę takiego poziomu, który powoduje powstanie względnie trwałych nadwyżek produktów ponad potrzeby egzystencjalne ich wytwórców**. Druga to **powstanie ponadplemiennej organizacji społeczeństwa** w postaci bardziej lub mniej rozwiniętych struktur organizacyjnych państwa. Trzecia zaś to **pojawienie się w gospodarce pieniądza jako nośnika wartości**¹.

Pojawienie się podatków jako przymusowych świadczeń pieniężnych nie oznaczało bynajmniej całkowitego odejścia od przymusowych świadczeń niepieniężnych. Te ostatnie utrzymały się incydentalnie do czasów współczesnych, chociaż teraz ich rola jest znikoma. Trzeba zaznaczyć, że proces zastępowania świadczeń niepieniężnych pieniężnymi był procesem długotrwałym i niekiedy odwracalnym; świadczenia pieniężne z rozmaitych przyczyn zastępowano (najczęściej okresowo) niepieniężnymi, a niekiedy obie formy zapłaty określonej daniny (tj. pieniężna i niepieniężna) funkcjonowały paralelnie.

Tym niemniej w rozwiniętej gospodarce towarowo-pieniężnej posiadanie przez związek publicznoprawny środków pieniężnych pozwala na nabywanie zarówno rzeczy, jak i usług (pracy) potrzebnych do jego funkcjonowania i to w odpowiedniej ilości oraz jakości, jak też we właściwym, dogodnym dla niego czasie.

Obok podatków, będących klasycznym przykładem przymusowych danin publicznych o pieniężnym charakterze, w systemach podatkowych pojawiły się na przestrzeni dziejów (i funkcjonują niektóre z nich do dzisiaj) inne jeszcze formy świadczeń pieniężnych, takie jak myto, rogatek, mostowe czy też cła, opłaty publiczne, dopłaty i podobne świadczenia, często o trudnym do zidentyfikowania bądź też hybrydowym charakterze.

2. Starożytność

Przymusowe daniny o charakterze niepieniężnym istniały już w starożytnej Mezopotamii. Było to związane z potrzebą prowadzenia na wielką skalę prac melioracyjnych, mających na celu nawadnianie pól, ale także z potrzebą utrzymania rosnącej liczbie warstwy urzędniczej oraz potrzebą finansowania kosztów prowadzonych wojen. Dowodem na to są liczne zapiski na glinianych skorupach oraz na specjalnie w tym celu sporządzanych dyskach z gliny. Są to informacje dosyć fragmentaryczne ale zestawione łącznie pozwalają na przybliżoną rekonstrukcję ówczesnego systemu danin publicznych.

¹ B. Brzeziński, *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017, s. 23–25.

W starożytnym Egipcie daniny publiczne nie były początkowo szeroko pobierane, gdyż utrzymanie struktur państwowych i świątynnych oparte było na czynszach dzierżawnych płaconych przez rolników gospodarujących na gruntach należących do państwa bądź świątyni. Zarządzanie wymiarem i poborem podatków powierzono urzędnikom państwowym.

Dopiero w ostatnich stuleciach przed nową erą, **w czasach rządów dynastii Ptolemeuszów, system danin publicznych nabrał charakteru pieniężnego**². Źródłem informacji o ówczesnych stosunkach podatkowych są przede wszystkim papyrasy z zapiskami dotyczącymi podatków, które, wykorzystane wtórnie do mumifikacji zwierząt, zachowały się do dzisiejszych czasów. Sporo informacji zawierają też zapiski na glinianych skorupach, znajdujących trakcie wykopalisk archeologicznych, będące pokwitowaniami wystawianymi w związku z zapłatą podatku.

W Starożytnym Egipcie rozwiązania systemowe zaczęły wyraźnie – w zakresie kształtowania obciążeń podatkowych – nawiązywać do zdolności podatnika do świadczenia podatkowego. Znane i dosyć szeroko stosowane były zwolnienia i ulgi podatkowe motywowane przesłankami pozafiskalnymi, a także funkcjonował system dzierżawy podatków, który uzupełniał aparat urzędniczy wymiaru i poboru podatków.

W Starożytnej Grecji bieżące potrzeby fiskalne państw-miast nie były początkowo wygórowane, jako że funkcje publiczne pełnione były honorowo (nieodpłatnie) przez najbogatszych obywateli. **Pojawiały się natomiast podatki incydentalne, nakładane i płacone jednorazowo, co było zazwyczaj związane z potrzebami sfinansowania wydatków wojennych.** Takim podatkiem była wprowadzona przez ateńskiego reformatora Solona w 594 r. p.n.e. **ejsfora – progresywny podatek majątkowy** o powszechnym charakterze. Tutaj stosowano metodę repartycji ciężaru podatkowego, ustalając pożądaną kwotę wpływów z podatku, a następnie rozdzielając części tej kwoty między okręgi podatkowe i ostatecznie między poszczególnych zobowiązanych. Pojawiło się tam również **portorium – rodzaj daniny pobieranej od towarów w portach**, ale także na drogach i mostach, mającej jednocześnie cechy podatku, cła czy też opłaty portowej. Greckim wynalazkiem jest też **dzierżawa podatków**, a także wprowadzenie w pewnym okresie – w prymitywnej formie – katastru podatkowego³.

W Starożytnym Rzymie najwcześniejszym historycznie podatkiem było **tributum – nadzwyczajny podatek majątkowy o charakterze repartycyjnym**. Pobierany był na

² Bliżej na ten temat M. Kalinowski, *System podatkowy Egiptu w okresie ptolemejskim* [w:] *Pro memoria. Księga dla uczczenia pamięci Profesor Krystyny Kamińskiej*, red. A. Gaca, Toruń 2013; B. Brzeziński, *Kilka uwag o systemie podatkowym w czasach Ptolemeusza* [w:] *Prawo finansowe w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Wandzie Wójtowicz*, red. A. Pomorska, P. Smoleń, J. Stelmasiak, A. Gorgol, Lublin 2011.

³ Syntetyczne uwagi na temat ateńskiego systemu podatkowego zob. J. Rominkiewicz, *System podatkowy w Atenach epoki klasycznej* [w:] *Z dziejów skarbowości*, red. R. Wojciechowski, Wrocław 2009.

potrzeby wojenne, a jego specyficzną cechą było to, że po zwycięskiej dla Rzymu wojnie podatek był zwracany z zasobów podbitych terytoriów, co zbliżało go do przymusowej pożyczki. W Rzymie pojawiły się podatek od sprzedaży wewnętrznej (na targowiskach) i podatek spadkowy. W prowincjach tworzonych z podbitych terytoriów zamieniano wcześniej płacone czynsze dzierżawne bądź to na podatek gruntowy, bądź też na pogłównne. Tam też przeprowadzano spisy ludności dla celów podatkowych. W pozostałym zakresie w Rzymie rozwijano wcześniejsze pomysły greckie, takie jak dzierżawa podatków czy *portorium*⁴.

3. Średniowiecze

W epoce feudalnej, która charakteryzowała się regresem stosunków towarowo-pięniężnych i powrotem do gospodarki naturalnej, rola danin publicznych o charakterze pieniężnym była odpowiednio mniejsza. Podatki miały zazwyczaj charakter jednorazowy i przypominały zbiórkę pieniężną ogłaszaną przez władcę w razie pojawienia się dostatecznie ważnych potrzeb publicznych, zwłaszcza związanych z wojnami i obronnością⁵. Tym niemniej w tym czasie powstają nowe idee budowy systemu podatkowego, takie jak powszechność opodatkowania czy też dostosowywanie obciążenia podatkowego do możliwości ekonomicznych i płatniczych podatników. Pojawiły się też nowe rozwiązania z zakresu techniki podatkowej, takie jak instytucja płatnika podatku.

W średniowieczu podatki stają się elementem gry politycznej między różnymi krystalizującymi się warstwami społecznymi. W sposób szczególny dotyczy to relacji między panującym a rycerstwem, a później szlachtą dysponującą coraz większą siłą ekonomiczną w związku ze wzrostem znaczenia własności ziemskiej jako czynnika gospodarczego. Te właśnie grupy społeczne podejmowały udane najczęściej próby emancypacji politycznej, czego istotnym elementem były ustalenia zakładające możliwość nakładania przez feudalnego władcę podatków wyłącznie za zgodą opodatkowanych (rycerstwa, szlachty).

Wyrazem tych ustaleń były akty wydawane przez panujących, nazywane często **kartami praw bądź kartami wolności**, w których feudalni władcy zobowiązywali się do respektowania prawa ograniczającego nakładanie przez nich podatków. Dokumentem tego rodzaju jest **angielska Wielka Karta Wolności z 1215 r.**, gdzie w art. 12 król Jan bez Ziemi zobowiązał się, że nie będzie nakładać podatków bez

⁴ Szerzej na ten temat A. Pikulska-Radomska, *Fiscus non erubescit. O niektórych włoskich podatkach rzymskiego pryncypatu*, Łódź 2012.

⁵ O tych kwestiach zob. np. B. Brzeziński, *Uwagi o podatku z 1183 r. w Królestwie Jerozolimskim* [w:] *Vetera Novis Aguerre. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, red. S. Grodzki, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, t. 1, Kraków 2010.

zgody podatników. Nie był to zresztą pierwszy dokument tego rodzaju, chociaż jest niewątpliwie najbardziej znany.

Taki stan rzeczy powodował konieczność zwoływania zjazdów rycerstwa, a potem szlachty, w celu aprobaty pomysłów władcy na sfinansowanie zadań publicznych w drodze uchwalonych ewentualnie podatków na określony cel. Uciążliwość uczestniczenia w takich zjazdach skłoniła z czasem – najpierw w Anglii, a potem w Polsce i w innych państwach europejskich – do wysyłania na nie jedynie przedstawicieli poszczególnych ziem, co było zalążkiem przedstawicielskiego systemu parlamentarnego.

Średniowiecze charakteryzuje się też żywiołowym wzrostem liczby rozmaitych podatków związanych z określonymi towarami i obrotem nimi (akcyzy), wykonywaniem określonych profesji, a także ze statusem osobistym podatnika. Inne podatki pobierane były w miastach (np. szos – rodzaj podatku od nieruchomości), a inne na wsi (poradlnie, narzaz, łanowe). Różne podatki, w rozmaity sposób obliczane i pobierane, dotyczyły różnych grup społecznych. Obciążenia podatkowe tworzyły więc bogatą mozaikę, co z pewnością nie ułatwiało administrowania nimi i nie sprzyjało standaryzacji obciążeń podatkowych⁶.

W Polsce pierwszym stałym podatkiem było **poradlnie** (rodzaj podatku od gruntów ornych), wprowadzone przez Kazimierza Wielkiego, które z czasem zyskało nazwę łanowego. Z przywilejów koszyckich z 1374 r. (dla szlachty) i z 1381 r. (dla duchowieństwa) wynikało, że jedynym obciążeniem podatkowym tych stanów było **łanowe** w podstawowej wysokości 2 groszy od każdego łanu w dobrach rycerskich i biskupich oraz 4 groszy od każdego łanu w dobrach klasztornych. Inne podatki miały w tym czasie charakter jednorazowy, a do ich nałożenia i pobrania była niezbędna zgoda szlachty wyrażana na zjazdach, a potem na sejmach i sejmikach.

Podatki okazjonalne (jednorazowe) częstokroć miały postać podwyższonego – w zależności od bieżących potrzeb finansowych państwa – po dwakroć albo po trzykroć łanowego. Bywało też tak, że ten sam rodzaj podatku był uchwalany praktycznie corocznie, lecz za każdym razem była to nowa konstrukcja prawna i nowy obowiązek podatkowy. Tak działo się między innymi z **akcyzą (zwaną też cyzą lub czopowym)**, nakładaną na konsumpcję wybranych towarów. Akcyzę po raz pierwszy uchwalono w Polsce w 1466 r. na sejmie w Piotrkowie⁷.

⁶ Syntetyczna, popularnonaukowa prezentacja średniowiecznego systemu podatków zob. F. Grapnerhaus, *Opowieści podatkowe drugiego Milenium*, Toruń 2000.

⁷ Syntetyczna prezentacja podatków w Polsce do epoki rozbiorów zob. W. Hejnosz, *Rzut oka na dzieje skarbowości Polski przedrozbiorowej* [w:] *Odrodzona skarbowość polska. Zarys historyczny*, Warszawa 1931.

4. Czasy nowożytne

Istotnym **mankamentem systemów podatkowych nowożytnej Europy był odziedziczony po średniowieczu fragmentaryzm opodatkowania oraz jego mozaikowość**. Trudno byłoby nawet mówić o systemie podatkowym w ścisłym tego słowa znaczeniu, gdyż podatki były zróżnicowane terytorialnie (nawet w granicach tego samego państwa), podmiotowo (różne dla różnych grup ludności), a pobierane były zazwyczaj incydentalnie (co nie znaczy, że rzadko) w wysokości dostosowanej do bieżących potrzeb finansowych państwa.

W czasach nowożytnych rozpowszechniły się znane już w późnym średniowieczu akcyzy. Obejmowały one zwłaszcza towary o sztywnym popycie, to jest takie, bez których trudno byłoby się obyć w życiu codziennym (np. sól). Przedmiotem akcyz bywały także towary i usługi dostępne praktycznie dla ludzi bogatych, dla których cena nie grała większej roli (wyroby luksusowe).

Relatywnie duże obciążenie podatkowe biedniejszych warstw ludności przy jednoczesnym istnieniu przywilejów podatkowych dla szlachty i kleru było przyczyną niepokojów społecznych w wielu krajach i jedną z przyczyn wybuchu Wielkiej Rewolucji Francuskiej. W systemach podatkowych państw europejskich nie doszło w tym czasie do znaczących zmian jakościowych. Opodatkowane było rolnictwo i handel, a w miastach nieruchomości. Stosowano też **pogłównne**, z tym że rozpowszechniło się także w tym czasie opodatkowanie gospodarstw domowych, nawiązujące w założeniu do możliwości ekonomicznych podatników, a tym samym do zdolności do świadczenia podatkowego. System ten wydawał się bardziej elastyczny z ekonomicznego punktu widzenia niż pogłównne. Stosowano tutaj różne wyznaczniki zdolności podatkowej gospodarstwa domowego, takie jak przykładowo liczba pieców w budynku, kominów, drzwi czy okien. W odniesieniu do niektórych podatków stosowano system dzierżawy.

W Polsce część podatków miała charakter celowy, co oznaczało, że wpływy z nich były kierowane na z góry określone cele. **Hiberna** była podatkiem celowym, płaconym przez posiadaczy dóbr królewskich i kościelnych, a przeznaczonym na utrzymanie wojska. Podobnie podatkiem celowym, także przeznaczonym na utrzymanie wojska, była **kwarta**. Ten ostatni podatek, wprowadzony uchwałą sejmową z 1562 r. był drugim w historii (po łanowym) podatkiem stałym w Polsce. Po roku 1629 podstawowym podatkiem stało się podymne, tj. podatek płacony od gospodarstw domowych. Zarówno podymne, jak i stosowane nadal pogłównne miały charakter podatków incydentalnych, ich pobór zależny był bowiem każdorazowo od uchwalenia przez sejm uniwersału poborowego.

Próby zreformowania polskiego systemu podatkowego na krótko przed III rozbiorem znalazły wyraz w **uchwale Sejmu Czteroletniego z 1789 r., wprowadzającej ofiarę**

wieczystą. Podatnikami miała tutaj być szlachta oraz duchowieństwo. Konstrukcja podatku przypominała w określonej mierze pojawiające się w następnym, XIX w. podatki dochodowe. Była to więc konstrukcja podatkowa względnie nowoczesna, ale dalszy bieg wypadków historycznych nie pozwolił na jej urzeczywistnienie.

5. Przez wieki XIX i XX do współczesności

Ten okres w historii rozwoju podatków charakteryzuje się znaczącym postępem, jeśli chodzi o formy opodatkowania. Tak jak **wiek XIX można uznać za czas narodzin nowoczesnego podatku dochodowego**, tak **osiągnięciem wieku XX jest konstrukcja podatku od wartości dodanej** – specyficznie skonstruowanego podatku obrotowego⁸.

Trzeba przy tym zaznaczyć, że każdy z tych podatków wieńczył ścieżkę rozwoju konstrukcji podatkowych wcześniejszych, niekiedy prostych czy wręcz – z pewnego punktu widzenia – prymitywnych, ale odpowiadających stosunkom społeczno-gospodarczym w czasach, w których one obowiązywały.

Pojawienie się podatku dochodowego jako konstrukcji prawnej poprzedzały wieki obowiązywania podatków majątkowych nawiązujących do potencjału gospodarczego, jakim dysponował podatnik, a później podatków nawiązujących w swej konstrukcji do przychodów (rzeczywistych bądź tylko szacowanych) podatnika, co w najbardziej ogólnym ujęciu nawiązywało do tego, jaką zdolność do zapłaty daniny miał podatnik. Tych podatków nie można jednak uznać za podatki dochodowe, gdyż w czasach, gdy je tworzone, pojęcie dochodu nie było jeszcze znane, a nawiązywanie w konstrukcji ówczesnych podatków do tego, co w kategoriach współczesnych można określić jako dochód, miało charakter intuicyjny.

Podobnie miała się rzecz w wypadku **podatku od wartości dodanej. Jest on kontynuacją sięgającej starożytności tradycji pobierania podatków od sprzedaży** (obrotowych), tyle że mającym w założeniu usunąć oczywiste wady klasycznego podatku obrotowego. Należała do nich przede wszystkim kaskadowość obciążenia podatkowego, wyrażająca się w tym, że w wypadku wędrowki towaru od producenta do konsumenta, każda druga i kolejna sprzedaż w łańcuchu obrotu towarowego powoduje, że opodatkowaniu podlega nie tylko wartość towaru jako taka, ale także wliczona w cenę kwota podatku obrotowego pobranego – niekiedy wielokrotnie – na poprzednich etapach obrotu (i wliczonego w cenę towaru). Takie pobieranie „podatku od

⁸ Historia systemu podatkowego i podatków w państwach europejskich w XIX i XX w. w kontekście zachodzących przemian społeczno-politycznych przedstawiono zob. *History and Taxation. The Dialectical Relationship between Taxation and the Political Balance of Power*, red. P. Essers, Amsterdam 2022.

podatku” prowadzi do zniekształcenia rynkowego biegu stosunków gospodarczych. Tej wady nie ma podatek do wartości dodanej.

Wprowadzenie w Anglii w 1799 r. podatku dochodowego było istotnym krokiem w rozwoju systemów podatkowych⁹. Podatek ten miał charakter cedularny, gdyż dochód obliczano odrębnie dla każdej z pięciu wyodrębnionych kategorii źródeł przychodów (ceduł). Suma dochodów częściowych składała się na podstawę opodatkowania. Opodatkowanie dochodu miało charakter progresywny. Niezależnie od założenia progresywności podatek zawierał szereg rozwiązań dostosowujących stopień obciążenia podatkowego do możliwości płatniczych, takich jak amortyzacja składników materialnych majątku, sięganie do przeciętnej dochodów z okresu kilku lat, stosowanie kwoty wolnej od opodatkowania itp. Po pewnym czasie w Anglii zrezygnowano z podatku dochodowego (uznając m.in., że jego konstrukcja zbyt głęboko wnika w sferę prywatności jednostki), ale wrócił on tam w latach 40. XIX w.

W Prusach w 1820 r. wprowadzono tzw. **podatek klasowy**, nawiązujący do dochodów podatników pośrednio, tj. przez odniesienie obciążenia podatkowego do zasobności majątkowej tych podatników, podzielonych na cztery klasy. Podatek dochodowy stopniowo pojawiał się także w innych państwach europejskich, a od początku XX w. zdominował ich systemy podatkowe. Jego znaczenie fiskalne zmalało jednak w związku ze wzrostem roli podatków obrotowych (i akcyz), co nastąpiło zwłaszcza w II połowie XX w., które to podatki ze względu na swoją ekonomiczną naturę są formą opodatkowania konsumpcji. Jak już wcześniej wskazano, zwieńczeniem rozwoju konstrukcji podatków obrotowych stała się konstrukcja podatku od wartości dodanej. Sformułowano ją teoretycznie na początku XX w., a pierwszym państwem, które wprowadziło go do systemu podatkowego, była Francja, która uczyniła to w latach 50. tego wieku.

Przełom XX i XXI w. postawił przed systemami podatkowymi nowe wyzwania. Są one spowodowane z jednej strony funkcjonowaniem przedsiębiorstw międzynarodowych (potrzeba zapobiegania zarówno podwójnemu opodatkowaniu, jak i rozmaitym przejawom unikania opodatkowania), a z drugiej strony dynamicznym rozwojem gospodarki cyfrowej (handel internetowy, obrót treściami cyfrowymi, rozwój systemu kryptowalut itd.). Racjonalne opodatkowanie obrotu albo dochodów powstających w tych dziedzinach gospodarki wymaga bądź to istotnej rekonstrukcji podatków już istniejących, bądź to stworzenia podatków zupełnie nowych.

Próby dostosowania systemów podatkowych do szybko zmieniających się realiów gospodarki światowej oraz w poszczególnych krajach współcześnie podejmowane są za-

⁹ B. Brzeziński, *Wprowadzenie podatku dochodowego w 1799 r. w Wielkiej Brytanii* [w:] *Świat, Europa, Mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzickiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009.

równy ma poziomie koncepcyjnym, jak i w znacznie skromniejszych wymiarach na poziomie implementacyjnym. Nazwy niektórych z tych konceptów nie mają nawet, jak dotąd, adekwatnej polskiej nazwy, a ich proste tłumaczenie niewiele albo nawet nic nie mówi; ich angielskie nazwy, stosowane powszechnie w międzynarodowym dyskursie podatkowym, to przykładowo CCCTB, *home state taxation*, *bit tax* czy *Tobin tax*. W każdym razie nigdy jeszcze w historii podatków przed systemem podatkowym nie stało tak wiele problemów domagających się szybkiego rozwiązania¹⁰.

Literatura

- Brzeziński B., *Kilka uwag o systemie podatkowym w czasach Ptolemeusza* [w:] *Prawo finansowe w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Wandzie Wójtowicz*, red. A. Pomorska, P. Smoleń, J. Stelmasiak, A. Gorgol, Lublin 2011
- Brzeziński B., *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017
- Brzeziński B., *Uwagi o podatku z 1183 r. w Królestwie Jerozolimskim* [w:] *Vetera Novis Aguerre. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, t. 1, Kraków 2010
- Brzeziński B., *Wprowadzenie podatku dochodowego w 1799 r. w Wielkiej Brytanii* [w:] *Świat, Europa, Mała Ojczyzna. Studia ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grodzkiemu w 80-lecie urodzin*, red. M. Małecki, Bielsko-Biała 2009
- Grappnerhaus F., *Opowieści podatkowe drugiego Millenium*, Toruń 2000
- Hejnosz W., *Rzut oka na dzieje skarbowości Polski przedrozbiorowej* [w:] *Odrodzona skarbowość polska. Zarys historyczny*, Warszawa 1931
- History and Taxation. The Dialectical Relationship between Taxation and the Political Balance of Power*, red. P. Essers, Amsterdam 2022
- Kalinowski M., *System podatkowy Egiptu w okresie ptolemejskim* [w:] *Pro memoria. Księga dla uczczenia pamięci Profesor Krystyny Kamińskiej*, red. A. Gaca, Toruń 2013
- Pikulska-Radomska A., *Fiscus non erubescit. O niektórych włoskich podatkach rzymskiego pryncypatu*, Łódź 2012.
- Rominkiewicz J., *System podatkowy w Atenach epoki klasycznej* [w:] *Z dziejów skarbowości*, red. R. Wojciechowski, Wrocław 2009

¹⁰ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 48–49.

Rozdział 2

EKONOMICZNE ASPEKTY OPODATKOWANIA

1. Wprowadzenie

Ostatecznym celem gospodarowania jest zaspokajanie potrzeb ludzkich. Te **potrzeby** można podzielić na **indywidualne i zbiorowe**. Potrzeby indywidualne zaspokajane są głównie w ramach konsumpcji indywidualnej, finansowanej z zasobów finansowych poszczególnych członków społeczeństwa. Jednakże niektóre potrzeby odczuwane indywidualnie, na przykład potrzeba bezpieczeństwa lub zachowania zdrowia, zaspokajane są w ramach konsumpcji zbiorowej, finansowanej w całości lub częściowo ze środków publicznych. Występuje to wówczas, gdy jednostka nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb lub gdy związek publicznoprawny, taki jak państwo bądź gmina, ingeruje w wybory jednostek, organizując zaspokajanie ich potrzeb indywidualnych według przyjętego przez siebie wzorca.

Jedną z charakterystycznych cech współczesnych społeczeństw jest występowanie społecznych potrzeb zbiorowych (np. potrzeba ochrony integralności terytorialnej państwa). Potrzeby te bądź to nie mogą być zaspokajane w ramach konsumpcji indywidualnej, bądź to działanie jednostek w tej sferze byłoby mało efektywne. Zaspokajanie wspomnianej wyżej kategorii potrzeb indywidualnych, a przede wszystkim potrzeb zbiorowych, wymaga wydatkowania zgromadzonych uprzednio środków publicznych. W związku z tym musi funkcjonować mechanizm redystrybucji dochodów, którego niezbędnym elementem jest system danin publicznych. Umożliwiają one gromadzenie zasobów pieniężnych – w budżecie bądź w postaci zasobów funduszy celowych, wykorzystywanych następnie na dokonywanie wydatków publicznych¹.

Redystrybucja dochodów, prowadząca do alokacji zasobów majątkowych w postaci pieniężnej, powinna prowadzić do wzrostu dobrobytu społeczeństwa. Niemniej za-

¹ B. Brzeziński, W. Matuszewski, *Ekonomiczne aspekty funkcjonowania systemu podatkowego* [w:] *Praczo podatkowe. Teoria. Instytucje. Funkcjonowanie*, red. B. Brzeziński, Toruń 2009, s. 535 i n.

kres i kierunki dystrybucji, które miałyby do tego doprowadzić, są współcześnie tak samo sporne jak samo pojęcie społecznego dobrobytu.

Opodatkowanie jako zjawisko ekonomiczne może być opisywane zarówno z makro-, jak i mikroekonomicznego punktu widzenia. W kontekście makroekonomicznym podatki rozpatrywane są jako **forma redystrybucji dochodu krajowego**, pełniąca jednocześnie rozmaite funkcje pozafiskalne – społeczne i gospodarcze. W kontekście mikroekonomicznym podatki powinny być postrzegane jako **finansowy ogranicznik aktywności zarówno gospodarczej, jak i pozagospodarczej jednostki**, a kształt konstrukcji podatkowych – jako zespół bodźców determinujących sposoby i kierunki działania obywateli. W obu wypadkach można mówić o makro- bądź mikroekonomicznych skutkach polityki podatkowej.

Z makroekonomicznego punktu widzenia podatki są formą redystrybucji produktu krajowego. Opodatkowanie prowadzi do przejmowania produktu krajowego z sektora prywatnego do sektora publicznego, a nawet – poprzez ten sektor – z powrotem do sektora prywatnego, ale najczęściej do innych jego segmentów. Wysokość zakładanych wpływów podatkowych, określana jako wydajność systemu podatkowego, determinowana jest przede wszystkim dwiema okolicznościami. Pierwsza to **poziom zapotrzebowania sektora publicznego na środki pieniężne**. Zależy ono od wielkości potrzeb związanych z utrzymaniem aparatu władzy (administracja, wojsko, policja) oraz od tego, jaki zakres świadczeń sektora publicznego na rzecz obywateli uznano za zasadny. Okoliczność druga to kwestia **decyzji politycznej co do tego, jaki zakres redystrybucji produktu krajowego między podmiotami gospodarczymi władze publiczne zamierzają realizować**. Gromadzone metodami podatkowymi zasoby pieniężne są następnie dystrybuowane w formie dotacji, subwencji i innych podobnych form finansowania.

Istnieje tu jednak zależność drugostronna – zakres zadań publicznych i możliwej redystrybucji środków między podmiotami gospodarczymi jest w krótkim okresie zdeterminowany kształtem i zasadami działania istniejącego systemu podatkowego, a zwłaszcza bazą opodatkowania (rozumianą jako suma indywidualnych podstaw opodatkowania), obowiązującymi stawkami podatkowymi oraz stopniem sprawności systemu podatkowego jako całości.

Istnienie takich wzajemnych zależności skłania do poszukiwania optymalnego poziomu obciążenia podatkowego gospodarki kraju, a więc odpowiedzi na pytanie, jaka część produktu krajowego może być z pożytkiem ogólnym przejmowana za pomocą podatków przez władze publiczne w celu redystrybucji zgromadzonych zasobów pieniężnych będących odpowiednikiem tej części produktu krajowego. W XX w. próbowano znaleźć i uzasadnić teoretycznie optymalną wysokość obciążenia podatkowego w relacji do produktu krajowego brutto; te poszukiwania trudno jednak uznać

za udane. W praktyce współcześnie relacje te są różne w różnych krajach, wahając się najczęściej we względnie szerokim przedziale 25–50%.

Interesującą kwestią jest to, jaki poziom obciążenia podatkowego społeczeństwa prowadzi do maksymalizacji dochodów budżetowych. Nietrudno bowiem zaobserwować, że przy stosowaniu niskich stawek podatkowych ich podniesienie prowadzi do wzrostu dochodów budżetowych. Gdyby jednak stawki te nadal rosły, to w pewnym momencie globalne wpływy podatkowe przestaną rosnąć, a nawet zaczną się zmniejszać. Dzieje się tak między innymi dlatego, że z punktu widzenia poszczególnych podatników osiąganie wyższych dochodów – ze względu na to, że coraz większa ich część jest zabierana przez podatek – przestaje się opłacać. Ograniczają oni więc swoją aktywność gospodarczą (gdyż w to miejsce mają więcej wolnego czasu, co też ma wartość dla jednostki), co prowadzi do pomniejszenia bazy opodatkowania, a tym samym zmniejszenia wolumenu dochodów podatkowych.

Wykres obrazujący to zjawisko określany jest mianem **krzywej Laffera**. Pokazuje on skutki wzrostu stawek podatkowych dla wolumenu osiągniętych dochodów podatkowych, a w szczególności to, że po osiągnięciu swego optimum wzrost stawek podatkowych prowadzi do obniżania się wspomnianego wolumenu dochodów podatkowych budżetu. Jest to grafika równie popularna w literaturze ekonomicznej, jak i tworząca nadmiernie uproszczony obraz mechanizmów i zjawisk ekonomicznych. Po pierwsze, odnosi się ona praktycznie do opodatkowania dochodów i w konsekwencji do podatku dochodowego. Po drugie, dla podatnika równie istotne jak wysokość stawek podatku są sposób ustalania podstawy opodatkowania oraz skala możliwych do wykorzystania zwolnień i ulg podatkowych i – ostatecznie – efektywny, rzeczywisty poziom obciążenia podatkowego, a nie wyłącznie poziom stawek podatkowych².

2. Funkcje podatków

Z perspektywy nauki ekonomii **podatki są postrzegane także jako instrument prowadzenia polityki ekonomicznej przez państwo**. Z tego punktu widzenia znaczenie systemu podatkowego zależy po pierwsze od tego, jak intensywną politykę zamierza państwo prowadzić, a po drugie od tego, jakie są proporcje wykorzystywania podatków z jednej strony, a innych środków polityki ekonomicznej z drugiej i wreszcie, po trzecie, jak finanse ma być ta polityka.

Wykorzystywanie podatków do realizacji celów polityki ekonomicznej oznacza przydawanie im nowej, **pozafiskalnej funkcji**. Funkcja ta jest wówczas realizowana **obok funkcji podstawowej, to znaczy funkcji fiskalnej**. Wspomniane funkcje mogą nie-

² B. Brzeziński, *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017, s. 51 i n.

kiedy pozostawać ze sobą w sprzeczności – realizacja jednej z nich osłabia możliwość realizacji drugiej. Najczęściej bywa tak, że funkcja pozafiskalna, w ramach której stworzone są bodźce finansowe kierowane do podatników, realizowana jest instrumentami ograniczającymi dochody podatkowe, to jest przez ulgi bądź zwolnienia podatkowe. Ogranicza to możliwość realizacji funkcji fiskalnej. Taki stan rzeczy istnieje jednak na krótką metę, bo bodźce finansowe w postaci ulg czy zwolnień podatkowych mogą prowadzić do rozwoju potencjału gospodarczego kraju, a tym samym do zwiększenia bazy opodatkowania (np. dochodów) w okresie późniejszym niż ten, w którym te bodźce były stosowane. Warto pamiętać, że najbardziej radykalnymi instrumentami polityki podatkowej, ale też instrumentami najmniej selektywnymi z punktu widzenia realizacji celów pozafiskalnych, są podwyżki i obniżki ogólnego poziomu obciążenia danym podatkiem.

Niekiedy można spotkać pogląd, w myśl którego **funkcja pozafiskalna to w istocie rzeczy nazwa kategorialna wielu funkcji realizacji celów innych niż fiskalne**. W takich wypadkach jest na przykład mowa o funkcji interwencyjnej, kiedy to treścią oddziaływania podatku ma być osiągnięcie określonych celów gospodarczych, które, bez bodźców podatkowych, albo nie zostałyby zrealizowane, albo też byłyby realizowane na poziomie niższym niż to założono w ramach aktualnej polityki gospodarczej. Funkcja interwencyjna może mieć postać (tak jak wyżej) stymulacyjną, pobudzającą podatników do działania w określonym kierunku bądź w określony sposób albo też postać prohibicyjną, tworzącą, poprzez wysokie opodatkowanie, ekonomiczną barierę dla działalności określonego rodzaju (np. dla niepożądanej społecznie konsumpcji)³.

3. Makro- i mikroekonomiczne aspekty opodatkowania

Opodatkowanie wywołuje poważne skutki w sferze ogólnej równowagi ekonomicznej w kraju (perspektywa makroekonomiczna). Nałożenie podatków (podwyższenie, obniżenie bądź tylko zmiana zasad opodatkowania) zawsze wpływa na sytuację ekonomiczną opodatkowanych. Zmienia się stan równowagi gospodarczej, bardzo często zmieniając skalę popytu i podaży na poszczególne kategorie dóbr i usług. Jest to pośredni wynik opodatkowania.

Z makroekonomicznego punktu widzenia podstawowym wyznacznikiem racjonalnej strategii podatkowej powinno być to, aby aktualne obciążenie podatkowe nie hamowało nadmiernie rozwoju gospodarki, a realizowane obecnie wydatki infrastrukturalne, wykorzystujące zasoby podatkowe, tworzyły w przyszłości dogodne warunki dla rozwoju gospodarki, a tym samym poszerzały bazę opodatkowania. Jest to więc rodzaj gry między teraźniejszością a przyszłością.

³ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 66–67.

Jawność życia publicznego powoduje, że podatki mogą oddziaływać na sytuację ekonomiczną w kraju nawet przed ich wprowadzeniem w życie czy też przed zmianą zasad opodatkowania podatkami już istniejącymi. Ujawnienie informacji dotyczących form i wielkości planowanego obciążenia podatkowego w większości przypadków ma znaczący wpływ na zachowania podatników i podejmowane przez nich decyzje natury gospodarczej. System podatkowy może zachęcać bądź zniechęcać do inwestowania, oszczędzania czy też zarabkowania. Może on więc wpływać na decyzje dotyczące produkcji i konsumpcji. Złożoność życia gospodarczego, społecznego i politycznego powoduje, że zakres skutków opodatkowania jest niezwykle trudny do uchwycenia. Skutki te odnoszą się niekiedy do wszystkich aspektów życia społecznego.

Z perspektywy mikroekonomicznej, tj. z punktu widzenia podmiotu gospodarującego, obciążenie podatkowe w każdym wypadku ogranicza jego aktualne możliwości gospodarcze, w pierwszym rzędzie możliwości rozwojowe. Zapłata podatku uszczupla bowiem będące w jego dyspozycji zasoby pieniężne, ograniczając w szczególności możliwości inwestowania, oszczędzania i konsumpcji, a niekiedy i bieżącą płynność finansową. Nawet bowiem w dobrej sytuacji gospodarczej i osiągania zysku podatnik może mieć trudności z zapłatą podatku. Zysk jest wyrazem przyrostu wartości majątku podatnika w określonym przedziale czasowym i nie musi mieć postaci pieniężnej, natomiast do zapłaty podatku potrzebne są środki pieniężne.

Podatek, czyniąc swym przedmiotem określone zjawiska gospodarcze, w sposób nieuchronny wpływa na zachowanie podmiotów gospodarujących, na przykład na wybory co do rodzaju i skali prowadzonej działalności, co do proporcji w przeznaczaniu zysku na konsumpcję, oszczędności bądź inwestycje. Zjawisko reagowania podatników na bodźce płynące z systemu podatkowego wykorzystywane jest niekiedy w sposób świadomy dla osiągnięcia określonych celów społecznych i gospodarczych.

Kwestią mikroekonomiczną, ale występującą na masową skalę, jest ustalenie optymalnego bądź – z innego punktu widzenia – dopuszczalnego poziomu obciążeń podatkowych jednostki. Jest to zagadnienie trudne do oceny i budzące kontrowersje, gdyż wspomniany poziom obciążenia podatkowego wyznaczany jest jednocześnie czynnikami ekonomicznymi, społecznymi i gospodarczymi, a także psychologicznymi, politycznymi i prawnymi.

Z mikroekonomicznego punktu widzenia istotne znaczenie ma **dostosowanie obowiązujących zasad opodatkowania do rzeczywistej sytuacji podatnika**. Stopień tego dostosowania jest z natury ograniczony, gdyż reguły opodatkowania są określone w aktach normatywnych dla pewnych kategorii podatników, a nie dla każdego podatnika z osobna. Sytuacja faktyczna podatników należących do tej samej kategorii może być i w rzeczywistości bywa w istotny sposób zróżnicowana, co może prowadzić do nierównego ich traktowania. **Jedną z możliwości ograniczenia potencjalnej nierówności w traktowaniu podatników jest stworzenie im możliwości wyboru**

formy opodatkowania. Ten wybór następuje w zasadzie między opodatkowaniem na zasadach ogólnych a opodatkowaniem w formie uproszczonej (bądź jednej z form uproszczonych). Stwarza to możliwość wyboru przez podatnika formy aktualnie bardziej dla niego korzystnej finansowo bądź organizacyjnie. Jest to wyrazem uelastycznienia reguł opodatkowania, a przez to dostosowywania ich do indywidualnych uwarunkowań, w jakich znajdują się poszczególni podatnicy.

Wiele problemów funkcjonowania systemu podatkowego wiąże się zarówno z aspektem makro-, jak i mikroekonomicznym. Przykładowo można tu wymienić zagadnienia przerzucalności podatków, wpływu inflacji na opodatkowanie czy kosztów funkcjonowania systemu podatkowego⁴.

4. Inne kwestie ekonomiczne

4.1. Przerzucalność podatku (ciężaru opodatkowania)

Zagadnienie przerzucalności podatków związane jest z pytaniem o to, **kto ponosi ekonomiczny ciężar opodatkowania**. Z prawnego punktu widzenia do zapłaty podatku obowiązany jest podatnik (podmiot wskazany przez ustawę podatkową), a w związku z tym to jego zasoby majątkowe zostają pomniejszone o kwotę zapłaconego podatku. Oznacza to, że podatnik co do zasady ponosi ekonomiczny ciężar opodatkowania. Niekiedy jednak – ze względu na specyficzną konstrukcję podatku – ma on możliwość zrekompensowania sobie w określonej mierze (a niekiedy nawet w całości) uszczerbku spowodowanego zapłaceniem podatku. Dzieje się to kosztem innych podmiotów będących jego kontrahentami w stosunkach gospodarczych. Zjawisko to nazywane jest przerzucaniem podatku (a ściślej – przerzucaniem ciężaru podatkowego).

Przerzucanie podatku może nastąpić bądź wstecz, bądź do przodu. **Przerzucenie podatku wstecz** polega na obniżeniu przez obciążonego podatkiem podatnika – w drodze negocjacji handlowych z dostawcami – cen nabywanych przez tego pierwszego dóbr i usług. **Przerzucenie podatku do przodu** polega na podwyższeniu cen wyrobów i usług świadczonych przez podatnika na rzecz innych osób w takiej skali, że rekompensuje to całość bądź przynajmniej część wzrostu obciążenia podatkowego.

Zakres możliwości przerzucania ciężaru podatku zarówno wstecz, jak i do przodu zależy od wielu okoliczności, takich na przykład jak struktura rynku, a zwłaszcza stopień jego monopolizacji, czy też rodzaj podatku. Trzeba pamiętać że **przerzucanie obciążenia podatkowego dokonuje się tylko za pomocą zmiany poziomu cen towarów (usług)** bądź to nabywanych przez podatnika, bądź to przez niego sprzedawa-

⁴ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 53–59.

nych. Kluczowe znaczenie z ekonomicznego punktu widzenia ma tu tzw. elastyczność cenowa popytu i podaży. Jeśli dostawca towarów (usług) na rzecz podatnika nie ma realnej możliwości ich zbywania lub świadczenia innym podmiotom niż podatnik po cenie dotychczas stosowanej, to jest co do zasady bardziej skłonny godzić się na obniżanie ceny, a tym samym – z ekonomicznego punktu widzenia – przejmowanie części obciążenia podatkowego swojego odbiorcy-podatnika. Z kolei jeżeli odbiorcy towarów (usług) sprzedawanych bądź świadczonych przez podatnika nie mają realnej możliwości ich kupowania (nabywania) od innych dostawców, to są co do zasady bardziej skłonni do kupowania po cenach wyższych, przejmując tym samym – z ekonomicznego punktu widzenia – część obciążenia podatkowego podatnika. Rozkład obciążenia podatkowego jest więc rezultatem gry rynkowej, toczącej się w określonym miejscu i czasie.

Powszechnie uważa się, że **w największym stopniu przerzucane są podatki konsumpcyjne**, gdzie podatnikiem jest sprzedawca dóbr bądź świadczący usługi, a ekonomiczny ciężar podatku przerzucany jest na osobę, która zdecyduje się nabyć i zapłacić sprzedawcy za towar bądź usługę, w których cenę wliczona jest też kwota podatku. Niektóre podatki, takie jak podatek od towarów i usług czy też podatek akcyzowy, są tak skonstruowane, że w założeniu całe obciążenie z nich płynące powinno być finalnie przerzucone na konsumenta dóbr i usług⁵.

4.2. Inflacja a opodatkowanie

Wpływ inflacji na opodatkowanie może być wieloraki. Już inflacja jako taka wywiera skutek podobny do opodatkowania, zmniejszając wartość nabywczą zasobów pieniężnych ludności. **Działa ona więc tak jak podatek majątkowy od zgromadzonych w formie pieniężnej oszczędności**. Skutki ściśle podatkowe inflacji są rozmaite i ujawniają się w sposób zależny od konstrukcji poszczególnych podatków.

Prawo podatkowe jest co do zasady tworzone przy milczącym założeniu, że wartość pieniądza w dającym się przewidzieć okresie będzie stała. Inflacja jest przykładem sytuacji, w której to założenie się dezaktualizuje.

W wypadku podatków konsumpcyjnych inflacja powoduje, że ten sam wolumen sprzedaży towarów i usług ma (na skutek inflacji) nominalnie wartość większą, niż gdyby inflacji nie było. To z kolei powoduje, że wzrasta o stopień inflacji baza opodatkowania, a tym samym i wpływy podatkowe.

W wypadku progresywnych podatków dochodowych nominalny, spowodowany inflacją wzrost wysokości dochodów (przy tym samym ich realnym poziomie, deter-

⁵ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 59–60.

minowanym siłą nabywczą pieniądza) powoduje nominalny wzrost bazy opodatkowania, a tym samym przesuwanie się podlegających opodatkowaniu indywidualnych dochodów w kierunku wyższych przedziałów skali podatkowej, co w konsekwencji prowadzi do ich wyższego opodatkowania.

Utrzymanie w dłuższym czasie obciążenia podatkowego dochodów na założonym, stałym poziomie wymaga – w warunkach inflacji – sukcesywnego łagodzenia progresywnej skali podatkowej bądź to przez poszerzenie przedziałów skali, bądź to przez obniżanie stawek podatkowych właściwych dla danego przedziału skali podatkowej (bądź też przez jedno i drugie jednocześnie).

Zupełnie odmienne skutki powoduje inflacja w wypadku tych form opodatkowania, w których kwota podatku (nazywana przez polskiego ustawodawcę niezbyt szczęśliwie stawką podatku) wynika wprost z aktów normatywnych (ustawa, uchwała rady gminy). Podatek płacony jest nominalnie w tej samej kwocie, ale – wraz z postępującą inflacją i towarzyszącą jej deprecjacją pieniądza – w jednostkach pieniężnych o coraz to mniejszej wartości realnej. W konsekwencji realne obciążenie podatkowe stopniowo maleje. Remedium na ten stan rzeczy to stopniowe podnoszenie wysokości stawek kwotowych podatku w tempie odpowiadającym tempu inflacji⁶.

4.3. Koszty funkcjonowania systemu podatkowego

Ponoszenie kosztów funkcjonowania systemu podatkowego jest nieuchronne; problemem może być tylko to, w jakiej części obciążają one administrację podatkową, a w jakiej podatników.

Administracyjne koszty funkcjonowania systemu podatkowego to z jednej strony koszty utrzymania aparatu podatkowego (rzeczowe i osobowe), a z drugiej – koszty aktywności związanej bezpośrednio z „obsługą” systemu podatkowego (np. koszty gromadzenia informacji podatkowych, prowadzenia kontroli podatkowych, postępowań podatkowych). W praktyce te dwa rodzaje kosztów niełatwo rozdzielić.

Koszty obciążające podatników to te ponoszone w związku z wykonywaniem obowiązków ewidencyjno-sprawozdawczych dotyczących zdarzeń mających znaczenie dla opodatkowania – wystawiania rachunków i faktur, prowadzenia ksiąg rachunkowych bądź innych form ewidencjonowania zjawisk gospodarczych, sporządzania i składania organom podatkowym zeznań i deklaracji podatkowych oraz wiele innych, takich chociażby jak koszt operacji bankowych związanych z zapłatą podatku. W sytuacji gdy wysokość podatku ustalana jest metodą samoobliczania przez podat-

⁶ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 69–71.

nika, ponosi on też koszty zdobycia niezbędnej wiedzy o zasadach opodatkowania, to jest treści i znaczeniu dotyczących go przepisów podatkowych.

Koszty ogólnogospodarcze wyrażają się w negatywnym wpływie podatków na aktywność gospodarczą i jej rezultaty. Zużycie środków na potrzeby obsługi systemu podatkowego oznacza wyłączenie ich z zasobów wykorzystywanych przez podatników na cele gospodarcze. Szczególnie niekorzystne może okazać się uszczuplenie przez podatki zasobów, które podatnik byłby skłonny przeznaczyć na cele inwestycyjne. Stanowi to swoisty ogólnogospodarczy koszt opodatkowania⁷.

Nie przekreśla tej konstatacji fakt, że roztropnie wydatkowane zasoby budżetowe, zgromadzone uprzednio za pomocą podatków, mogą dodatnio wpływać na gospodarkę w dłuższej perspektywie czasowej, ułatwiając prowadzenie działalności gospodarczej i ograniczając związane z tym koszty.

Ograniczanie skali kosztów funkcjonowania systemu podatkowego jest działaniem pożądanym i racjonalnym. Współczesne tendencje w tym zakresie nie dają jednak jednoznacznego obrazu sytuacji. Z jednej strony informatyzacja systemu podatkowego pozwala zarówno na obniżenie kosztów „obsługi” podatków obciążających podatnika, jak i na pozyskiwanie przez administrację podatkową pożądanego *quantum* informacji o faktach relevantnych podatkowo nie tylko szybciej, ale także przy znacznie niższym niż kiedyś nakładzie sił i środków (kosztów). Z drugiej strony rosnąca złożoność procesów gospodarczych rodzi kolejne problemy, których rozwiązanie pociąga za sobą dodatkowe koszty wiążące się z nowymi obowiązkami podatników – przedkładaniem rozmaitych analiz ekonomicznych związanych z poziomem stosowanych cen oraz kontaktami gospodarczymi między podmiotami ekonomicznymi bądź prawnie powiązanymi. Także przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania w aspekcie międzynarodowym skutkuje nakładaniem na podatników nowych obowiązków informacyjno-sprawozdawczych.

Trzeba też zauważyć, że **rosnąca złożoność prawa podatkowego czyni dla podatników niezbędnym korzystanie z wiedzy wyspecjalizowanej w tym zakresie**, a praktycznie korzystanie z usług doradców podatkowych lub innych podmiotów zajmujących się profesjonalnie udzielaniem pomocy prawnej. Dalszą konsekwencją komplikowania się przepisów podatkowych jest pojawianie się sporów podatkowych, których toczenie – zarówno w trybie administracyjnym, jak i w ramach sądowej kontroli decyzji administracyjnych – też pociąga za sobą konieczność ponoszenia kosztów odpowiednich postępowań.

⁷ W. Matuszewski, *Koszty zapłaty podatku [w:] Pro publico bono. Regulacje prawno-podatkowe i rozwiązania finansowe. Księga jubileuszowa Profesora Jana Głuchowskiego*, Toruń 2002.

Literatura

Brzeziński B., *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017

Brzeziński B., Matuszewski W., *Ekonomiczne aspekty funkcjonowania systemu podatkowego*
[w:] *Prawo podatkowe. Teoria. Instytucje. Funkcjonowanie*, red. B. Brzeziński, Toruń 2009

Matuszewski W., *Koszty zapłaty podatku* [w:] *Pro publico bono. Regulacje prawno-podatkowe i rozwiązania finansowe. Księga jubileuszowa Profesora Jana Głuchowskiego*, Toruń 2002

Rozdział 3

ELEMENTY KONSTRUKCJI PODATKU

1. Wprowadzenie

W każdym podatku można wyróżnić określone, stale występujące elementy, składające się na instytucję prawną podatku¹. Nazywane są one **elementami konstrukcji podatku**. W każdym podatku można zatem na przykład wskazać podatnika, przedmiot podatku, podstawę opodatkowania, stawki podatku. Poszczególne podatki różnią się jednocześnie od siebie tymi elementami, przykładowo w jednym podatku podatnikami będą jedynie osoby fizyczne, a w innym – osoby prawne. Elementy konstrukcji podatku są w całości zdeterminowane prawnie, określa je bez reszty ustawa podatkowa.

2. Podmiot podatku

Treścią stosunku podatkowoprawnego jest obowiązek zapłaty przez podatnika określonej kwoty podatku na rzecz podmiotu publicznoprawnego, reprezentowanego przez właściwy organ podatkowy. Przepisy ustawy będącej podstawą obowiązywania danego podatku określają **podmiotowość podatkowoprawną**, tj. to, kto może być podatnikiem.

Tutaj niezbędna jest dystynkcja między pojęciem podmiotu podatku a podmiotu stosunku podatkowoprawnego. Jeśli – w uproszczeniu – podmioty stosunku podatkowoprawnego to organ podatkowy oraz podatnik, to pojęcie podmiotu podatku rezerwuje się z zasady dla kategorii podatników. W tej konwencji znaczeniowej podmiot podatku to podatnik, tj. osoba zobowiązana do zapłaty podatku. Podatnik to podmiot, na którym ciąży prawny obowiązek świadczenia podatkowego.

¹ O pojęciu podatku w kontekście ogółu danin publicznych zob. *The Concept of Tax*, red. B. Peeters, IBFD 2005.

Podkreślenie, że chodzi tu o obowiązek prawny zapłaty podatku jest o tyle istotne, że w piśmiennictwie podatnikiem nazywa się niekiedy podmiot, który ponosi ekonomiczny ciężar podatku, nie będąc do tego zobowiązany w sensie prawnym. Takim podmiotem jest na przykład ostateczny nabywca towarów konsumpcyjnych (konsument), który ponosi ekonomiczny ciężar podatku z tego powodu, że sprzedawca wlicza w cenę towaru kwotę podatku od sprzedaży (obrotowego), który sam płaci.

Na gruncie prawnym taka terminologia, rozróżniająca podatnika formalnego (prawnego) od tzw. podatnika rzeczywistego (ekonomicznego), nie jest uprawniona z tego powodu, że prawo zna i definiuje tylko jedną kategorię podatników – podmioty prawnie zobowiązane do zapłaty podatku.

Obok podatnika i organu podatkowego w stosunkach podatkowoprawnych uczestniczą niekiedy inne podmioty, tj. płatnik podatku, inkasent podatku oraz incydentalnie inne niż te dotąd wymienione. Ich rola sprowadza się do zapewnienia sprawnego pobierania należności podatkowych.

Płatnik podatku zobowiązany jest do obliczenia wysokości podatku, pobrania należnej kwoty od podatnika oraz do wpłacenia pobranej kwoty na rachunek właściwego organu podatkowego. **Inkasent podatku** pobiera jedynie należne kwoty podatku od podatnika i wpłaca je na rachunek właściwego organu podatkowego. Konstrukcja podatku może przewidywać wykorzystanie tych instytucji prawnych dla obliczania i poboru podatku – mogą być więc elementami jego konstrukcji.

Niekiedy przepisy podatkowe nakładają na podatnika obowiązek samodzielnego obliczenia należnej kwoty podatku i wpłacenia jej na rachunek właściwego organu podatkowego. Nazywane jest to **samoobliczaniem podatku**.

W stosunkach podatkowoprawnych mogą sporadycznie uczestniczyć także inne podmioty – te, które z mocy przepisów szczególnych odpowiadają w pewnych sytuacjach za zobowiązania podatkowe podatnika. Są to bądź następcy prawni podatnika, bądź też osoby odpowiadające za zobowiązania podatkowe tego ostatniego. Nie są to jednak podmioty podatku w przyjętym wyżej rozumieniu tego pojęcia. Reasumując, **podmiotem podatku jest podatnik**².

² Szerzej na ten temat zob. M. Kalinowski, *Podmiotowość prawna podatnika*, Toruń 1999; M. Kalinowski, *Podmioty biernie stosunku podatkowoprawnego. Przyczynek do teorii podmiotowości podatkowej*, Toruń 2019.

3. Przedmiot podatku

Przedmiot podatku jest jednym z podstawowych elementów konstrukcji podatku. Bywa on rozmaicie definiowany. Najkrótsze, kolokwialne wręcz określenie sprowadza się do stwierdzenia, że przedmiotem podatku jest to, od czego podatek ma być płacony. Bardziej precyzyjna jest definicja sformułowana przez K. Ostrowskiego, w myśl której „**przedmiotem podatku jest określona sytuacja faktyczna lub prawna, z której zaistnieniem u podmiotu podatkowego norma prawna wiąże powstanie obowiązku świadczenia podatkowego**”³. Chodzi tu o sytuację podmiotu, którego dotyczy stan, zdarzenie lub czynność objęta opodatkowaniem. Takim stanem (sytuacją faktyczną) może być na przykład posiadanie rzeczy, osiąganie przychodów, dochodów. Sytuacją prawną może być przykładowo bycie właścicielem rzeczy czy nabycie własności rzeczy w drodze spadku lub darowizny.

Należy zauważyć, że w przepisach prawa podatkowego przedmiot podatku określany jest niekiedy w sposób uproszczony – nie wskazują one *expressis verbis* sytuacji, której zaistnienie powoduje powstanie obowiązku podatkowego i w konsekwencji obowiązku zapłaty podatku, lecz jedynie obiekt ludzkiego zachowania, charakterystyczny dla sytuacji podlegającej opodatkowaniu. Jeśli na przykład przedmiotem opodatkowania jest osiąganie dochodu, to ustawa podatkowa wskaże jako przedmiot opodatkowania dochód.

Przedmiot podatku znajduje zazwyczaj swój wyraz w nazwie podatku, ta zaś – w tytule ustawy wprowadzającej w życie ten podatek. Przedmiot podatku jako zjawisko może mieć charakter incydentalny, jednorazowy (np. otrzymanie darowizny), powtarzalny (np. osiąganie dochodów w kolejnych latach podatkowych) lub ciągły (np. bycie właścicielem nieruchomości).

Przedmiot podatku, rozumiany jako sytuacja faktyczna bądź prawna, z której zaistnieniem jest związana konieczność zapłaty podatku, powinien być precyzyjnie wskazany w przepisach. Jeżeli przedmiot podatku wiąże się z rzeczą (jej posiadaniem lub własnością) – istotne jest oznakowanie tej rzeczy w taki sposób, aby można było łatwo ustalić, czy podatek od niej (posiadania, nabycia) został zapłacony⁴.

4. Podstawa opodatkowania

Podstawa opodatkowania to ilościowo bądź wartościowo ujęty przedmiot podatku. Ujęcie ilościowe to na przykład powierzchnia, objętość, ciężar, liczba sztuk. Ujęcie wartościowe to przykładowo wartość rynkowa rzeczy lub praw majątkowych albo

³ K. Ostrowski, *Prawo finansowe. Zarys ogólny*, Warszawa 1970, s. 146.

⁴ Szerzej na ten temat M. Kalinowski, *Przedmiot podatku*, Toruń 2013.

ich wartość księgowa (ewidencyjna), kwota przychodu lub dochodu. Wybór ilościowego bądź wartościowego ujęcia przedmiotu podatku w podstawę opodatkowania jest kwestią techniki podatkowej, uwarunkowanej niekiedy ogólniejszymi założeniami polityki podatkowej. Wybór ten będzie ograniczony w tych wypadkach, gdy przedmiot podatku może mieć wyłącznie charakter pieniężny (np. dochód); w takiej sytuacji w grę wchodzi jedynie ujęcie wartościowe przedmiotu podatku i w konsekwencji przyjęcie w przepisach prawa kwotowej podstawy opodatkowania.

Od podstawy opodatkowania należy odróżnić **podstawę obliczenia podatku**. Dzieje się niekiedy tak, że wartościowo ujęta podstawa opodatkowania może podlegać wynikającym z przepisów podatkowych korektom, polegającym na odliczaniu bądź doliczaniu do niej określonych kwot. Tak zmieniona podstawa opodatkowania stanowi podstawę obliczenia podatku, tj. wielkość kwotową, do której stosuje się właściwe stawki podatkowe. Jeżeli przepisy dotyczące danego podatku korekty takiej nie przewidują, podstawa opodatkowania jest jednocześnie podstawą obliczenia podatku⁵.

5. Stawki i skale podatkowe

Drugim obok podstawy obliczenia podatku elementem konstrukcji podatku, niezbędnym co do zasady do ustalenia wysokości świadczenia podatkowego, jest stawka (stawki) podatku. **Stawki podatku mogą mieć postać kwotową bądź stosunkową (relacyjną)**. Te ostatnie z kolei mogą mieć postać – najczęściej – procentową, ułamkową albo wielokrotnościową. Powszechnie spotykane są stawki procentowe, rzadziej spotykane są stawki ułamkowe (np. „1/2 podstawy obliczenia podatku”) bądź wielokrotnościowe (np. „trzykrotność podstawy obliczenia podatku”). Stawka kwotowa to liczba jednostek pieniężnych, jaką należy zapłacić od jednostki podstawy obliczenia podatku (np. „10 zł od 1 m² gruntu”). Stawka kwotowa może być stosowana, gdy podstawa obliczenia podatku ma zarówno wyraz ilościowy (jak w powyższym przykładzie), jak i wartościowy (np. „10 zł od każdego 100 zł dochodu”). W praktyce stawki kwotowe stosuje się wówczas, gdy podstawa obliczenia podatku wyrażona jest w kategoriach ilościowych.

Stawka procentowa to relacja między wielkością świadczenia podatkowego a wielkością podstawy obliczenia podatku (np. „5%”). W praktyce podatkowej stawka procentowa – będąca, z matematycznego punktu widzenia, stopą procentową – służy do ustalania wysokości świadczenia podatkowego przy znanej wysokości podstawy obliczenia podatku.

Zastosowanie przez prawodawcę stawki kwotowej bądź też procentowej jest w określonej mierze sprawą techniki podatkowej, a także celów, jakie prawodawca zamierza

⁵ B. Brzeziński, *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017, s. 148.

osiągnąć przy konstruowaniu określonego podatku. Jest też w dużej mierze konsekwencją wyboru rodzaju podstawy opodatkowania (a następnie podstawy obliczenia podatku). Jeżeli podstawa opodatkowania wyrażona jest ilościowo, to zastosowanie znaleźć mogą wyłącznie stawki kwotowe.

Stawki procentowe mogą mieć – w odniesieniu do konkretnego podatku – postać stawki stałej albo też skali podatkowej.

Stawka procentowa stała występuje w sytuacji, gdy jedna i ta sama stawka znajduje w danym podatku zastosowanie do obliczania wysokości świadczenia podatkowego niezależnie od tego, jaka jest wielkość podstawy obliczenia podatku. Tę samą stawkę stosuje się wówczas zarówno dla niskich, jak i wysokich wartości podstawy obliczenia podatku. Relacja między dowolną wielkością podstawy obliczenia podatku a wielkością świadczenia podatkowego jest wtedy stale ta sama i wyraża się stopą procentową, której punktowa wysokość odpowiada przyjętej stawce procentowej. Te same, stałe proporcje między wysokością świadczenia podatkowego a wielkością podstawy obliczenia podatku pozwalają mówić w takim wypadku o opodatkowaniu proporcjonalnym. Efekt opodatkowania proporcjonalnego osiąga się więc najczęściej przez zastosowanie do obliczania kwoty podatku stałej stawki procentowej.

Przeciwnieństwem stałej stawki procentowej jest skala podatkowa. **Skala podatkowa to zbiór uporządkowanych – rosnąco lub malejąco – stawek procentowych (a niekiedy stawek mieszanych, tj. kwotowo-procentowych), znajdujących zastosowanie do różnej wielkości podstawy obliczenia podatku.**

Skala podatkowa zawiera:

- 1) przedziały podstawy obliczenia podatku, przedstawione w postaci wielkości granicznych (np. „od 1 do 1000 zł”), oraz
- 2) odpowiadające tym przedziałom stawki podatkowe (np. „5%”).

Wyróżnia się dwa podstawowe typy skal podatkowych, tj. skalę progresywną i skalę regresywną.

Istotą **skali podatkowej progresywnej** jest to, że wraz ze wzrostem podstawy obliczenia podatku rośnie wysokość stawek podatkowych służących do obliczania wysokości świadczenia podatkowego. W wypadku zastosowania takiej skali podatkowej wielkość świadczenia podatkowego wzrasta wraz ze wzrostem podstawy obliczenia podatku, z tym że świadczenie podatkowe rośnie zawsze szybciej niż wielkość podstawy obliczenia podatku.

Zarówno w piśmiennictwie podatkowoprawnym, jak i w publicystyce społeczno-gospodarczej często można spotkać ocenę progresji w takim czy innym podatku i ocenianie jej jako łagodna, umiarkowana bądź ostra. Określenia te mają charakter

względny i taki podział skal progresywnych ma wyłącznie orientacyjne znaczenie, nie będąc opartym na żadnym precyzyjnym kryterium. Można co najwyżej wskazać, że pewna skala podatkowa charakteryzuje się progresją ostrzejszą niż inna, której progresja jest łagodniejsza (gdyż w tej pierwszej tempo wzrostu stawek podatkowych jest większe niż w wypadku skali drugiej).

Pewnym wariantem skali podatkowej progresywnej jest **skala nazywana degresywną**. Charakteryzuje się ona tym, że – podobnie jak w wypadku klasycznej skali progresywnej – jej stawki przy małych wielkościach podstawy obliczania podatku rosną, ale przedział otwarty (ostatni) skali podatkowej pojawia się już przy relatywnie niskiej wielkości – w porównaniu z klasycznymi skalami progresywnymi – podstawy opodatkowania, a jednocześnie w przedziale tym stosuje się niezbyt wysoką stawkę podatkową.

Przeciwieństwem skali progresywnej – z punktu widzenia relacji między podstawą obliczenia podatku a stawkami podatkowymi – jest **skala podatkowa regresywna**. Istotą skali podatkowej regresywnej jest to, że wraz ze wzrostem podstawy obliczenia podatku maleją stawki podatkowe. Regresję określonej skali podatkowej można – podobnie jak jest w wypadku skali podatkowej progresywnej – określić jako umiarkowaną, łagodną bądź też ostrą. W zależności od stopnia regresji, wraz ze wzrostem podstawy obliczenia podatku świadczenie podatkowe może maleć, utrzymywać się na tym samym poziomie bądź też rosnąć – zawsze jednak wolniej niż podstawa obliczenia podatku. Zastosowanie skal regresywnych w konstrukcji podatków należy do rzadkości.

Skale podatkowe progresywne mogą być skonstruowane w rozmaity sposób. Wyróżnia się przede wszystkim skale podatkowe oparte na zasadzie progresji globalnej oraz na zasadzie progresji ciągłej.

Wyjaśnienie tych zasad wymaga ponownego spojrzenia na części składowe skali podatkowej, tj. część zawierającą przedziały podstawy obliczenia podatku oraz część zawierającą przypisane tym przedziałom stawki podatkowe.

Skale zbudowane na zasadzie **progresji globalnej** charakteryzują się tym, że dla obliczenia wysokości świadczenia podatkowego do istniejącej w konkretnym wypadku podstawy obliczenia podatku stosuje się stawkę podatkową właściwą dla tego przedziału skali podatkowej, w jakim mieści się ta podstawa.

Skala ta, prosta w konstrukcji i zastosowaniu, posiada jednak pewną istotną wadę. Niewielka zmiana (wzrost) wysokości podstawy obliczenia podatku, jeżeli powoduje przekroczenie wartości progowej któregośkolwiek przedziału skali podatkowej, powoduje znaczny wzrost wielkości świadczenia podatkowego. Powstaje tu paradoksalna sytuacja, że z wyższej podstawy obliczenia podatku, po odjęciu zapłaconej kwoty po-

datku pozostaje podatnikowi kwota niższa niż w sytuacji, gdyby podstawa obliczenia podatku była niższa. Niekonsekwencję tę można usunąć, stosując tzw. stopę podatkową pośrednią, którą wyraża wówczas przepis prawa stanowiący, że podatek ustala się tak, aby z podstawy obliczenia podatku po odjęciu kwoty podatku nie pozostało podatnikowi mniej, niż pozostaje z najwyższej podstawy opodatkowania bezpośrednio niższego przedziału skali po potrąceniu podatku przypadającego od tej podstawy.

Wad, o których wyżej mowa, nie mają skale progresywne oparte na zasadzie **progresji ciągłej**. Konstrukcja takiej skali może być analogiczna do skali wyżej przedstawionej, ale inna jest zasada korzystania z niej. Dla ustalenia wysokości świadczenia podatkowego podstawę obliczenia podatku dzieli się na części odpowiadające poszczególnym przedziałom skali podatkowej, licząc od najniższego. Od każdej takiej części oblicza się odrębnie częśćkę świadczenia podatkowego w oparciu o stawkę procentową, właściwą dla danego przedziału skali. Suma tak obliczonych świadczeń częściowych jest kwotą należnego podatku.

Stosowanie skal progresywnych o wielu przedziałach podstawy opodatkowania byłoby w takich wypadkach dosyć uciążliwe, a to ze względu na konieczność dokonywania wielu obliczeń częściowych. W przepisach prawa podatkowego stosuje się więc z reguły skale zawierające już część takich obliczeń, co ułatwia praktyczne korzystanie z takich skal.

W konsekwencji dla każdego przedziału skali podatkowej (oprócz pierwszego) określona jest kwota stanowiąca sumę obliczeń częściowych podatku od tych części podstawy obliczenia podatku, które mieszczą się w przedziałach niższych, a także stawka procentowa, jaką stosuje się do tej części podstawy obliczenia podatku, która mieści się w najwyższym w danym wypadku przedziale skali. Obliczenie świadczenia podatkowego wymaga więc tylko dwóch operacji arytmetycznych – obliczenia częściowej kwoty podatku odpowiadającej stawce procentowej, właściwej dla tego przedziału skali, w którym znalazła się ostatnia częśćka podstawy obliczenia podatku oraz dodania do niej kwoty świadczeń częściowych wynikających z zastosowania stawek z przedziałów poprzedzających⁶.

6. Specyfika opodatkowania uproszczonego

Opodatkowanie uproszczone wprowadzane jest najczęściej tam, gdzie skala działalności podatnika nie uzasadnia stosowania do niego rygorów opodatkowania na zasadach ogólnych, które byłoby w tych wypadkach zbyt pracochłonne bądź zbyt kosztowne.

⁶ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 148–152.

Opodatkowanie uproszczone występuje zazwyczaj obok opodatkowania stosowanego na zasadach ogólnych, rozwiniętego. Niekiedy ma ono charakter opcjonalny – podatnik, spełniający określone prawem warunki, może wybrać opodatkowanie na warunkach ryczałtu albo pozostać przy opodatkowaniu na zasadach ogólnych. Rzadziej spotyka się opodatkowanie uproszczone o charakterze obligatoryjnym, tj. takie, że w określonej sytuacji (np. w wypadku osiągnięcia dochodu ze wskazanego w ustawie źródła) podatnik będzie opodatkowany wyłącznie w sposób uproszczony.

W niektórych prostych konstrukcjach podatkowych podstawa opodatkowania i stawka (skala) podatkowa nie występują. Dotyczy to podatków, które mają postać ryczałtów, a także rzadko współcześnie spotykanych podatków o charakterze kontyngentowo-repartycyjnym.

Ryczałty podatkowe są elementem składowym szerszej kategorii pojęciowej, jaką są uproszczone formy opodatkowania. Spotyka się je najczęściej wówczas, gdy chodzi o opodatkowanie dochodu. Trzeba zaznaczyć, że nie każdy rodzaj opodatkowania uproszczonego ma charakter ryczałtu podatkowego. Uproszczone formy opodatkowania mogą bowiem, na przykład w wypadku podatków dochodowych, wymagać dokonania obliczenia kwoty podatku, tyle że w oparciu o parametry, których ustalenie jest mniej pracochłonne niż w wypadku podstawowej formy opodatkowania. Przykładem może być przyjęcie jako podstawy opodatkowania nie dochodu, ale przychodu podatnika.

Ryczałt podatkowy – jedna z postaci opodatkowania uproszczonego – charakteryzuje się tym, że wysokość świadczenia podatkowego wynika wprost z treści przepisów prawa i znana jest podatnikowi z góry, na przykład przed rozpoczęciem działalności podlegającej opodatkowaniu. Wielkość kwot ryczałtów podatkowych nawiązuje do tzw. znamion zewnętrznych przedmiotu opodatkowania. W przypadku zatem opodatkowania działalności gospodarczej będzie brało się pod uwagę warunki prowadzenia działalności, tj. miejsce jej prowadzenia, liczbę zatrudnionych pracowników, poziom dochodowości prowadzonej działalności itp. W wypadku ustalenia kwoty ryczałtu podatkowego rzeczywiste wyniki gospodarowania (a więc faktyczne kształtowanie się np. dochodu) są bez znaczenia – ryczałt ustalany jest bowiem zazwyczaj w taki sposób, aby obciążenie podatkowe było odpowiednie dla przeciętnie osiąganych w danych warunkach rezultatów działalności gospodarczej. System ryczałtów podatkowych premiuje więc podatników osiągających wyniki gospodarcze (dochód) lepsze od przeciętnych, obciąża zaś ponad przeciętną miarę tych, którzy osiągają wyniki gorsze od przeciętnych (tj. uznanych za przeciętne przez prawodawcę)⁷.

⁷ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 152–153.

7. Zwolnienia i ulgi podatkowe

Zwolnienie podatkowe to rozwiązanie, zgodnie z którym określona kategoria stanów faktycznych bądź prawnych mieści się w ogólnych ramach przedmiotowo-podmiotowych danego podatku, ale przepis prawa nakazuje niebranie ich pod uwagę przy obliczaniu podatku. Zwolnienia podatkowe mogą mieć charakter przedmiotowy (tj. być ustanowione ze względu na określone cechy przedmiotu podatku) lub podmiotowy (ze względu na określone cechy potencjalnego podatnika) bądź też mieszany. Od zwolnień podatkowych należy odróżnić wyłączenia od opodatkowania (wyrażane zazwyczaj w przepisach prawa formułą: „opodatkowaniu nie podlega...”), będące wyrazem całkowitego *désintéressement* prawodawcy podatkowego określonymi kategoriami stanów faktycznych bądź prawnych – najczęściej z tego powodu, że objęte są przedmiotowo-podmiotowym zakresem innych podatków.

Ulgi podatkowe polegają na ograniczeniu wielkości obciążenia podatkowego – w określonych przypadkach – w stosunku do obciążenia przyjętego za standardowe w danym podatku. Ulgi, podobnie jak zwolnienia, mogą mieć charakter przedmiotowy, podmiotowy bądź mieszany. Z punktu widzenia konstrukcji podatku ulgi mogą mieć formę obniżki podstawy obliczenia podatku, obniżki stawek podatkowych bądź też obniżki obliczonej kwoty podatku.

Ulgi, wynikające z przepisów dotyczących poszczególnych podatków, nazywane są potocznie ulgami systemowymi. Pewne formy ulgowego traktowania podatników przewidują też przepisy ogólne dotyczące zobowiązań podatkowych (odroczenie terminu zapłaty podatku, rozłożenie podatku na raty czy też umorzenie zaległości podatkowej). Spotykane niekiedy określenie zbiorcze „preferencje podatkowe” należałoby jednak odnosić jedynie do tej pierwszej kategorii instytucji prawnych.

Należy podkreślić, że niekiedy przepisy ustawy podatkowej przewidują możliwość obniżenia podstawy opodatkowania albo kwoty już obliczonego podatku ze względów techniczno-prawnych, tj. ze względu na taką, a nie inną konstrukcję podatku, a nawet z uwagi na miejsce podatku w systemie finansów publicznych. Nie jest więc ulgą podatkową na przykład w podatku dochodowym od osób fizycznych ani możliwość odliczenia od podstawy opodatkowania składek na ubezpieczenia społeczne, ani też możliwość odliczenia od podatku składek na ubezpieczenia zdrowotne⁸.

Rzadziej niż zwolnienia i ulgi podatkowe spotykane są **zwyżki podatku**. Te ostatnie mogą polegać na podwyższeniu podstawy obliczenia podatku, podwyższeniu stawek podatkowych bądź też podwyższeniu obliczonej kwoty podatku.

⁸ Monograficzne opracowania problematyki ulg podatkowych: W. Nykiel, *Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku*, Warszawa 2002; W. Morawski, *Ulgi i zwolnienia w prawie podatkowym*, Gdańsk 2003.

8. Terminy i sposoby zapłaty podatku

Prawo określa termin zapłaty poszczególnych podatków. Terminy te są zdeterminowane z jednej strony potrzebą ciągłego, możliwie płynnego dopływu pieniędzy do publicznych zasobów budżetowych, a z drugiej strony potrzebą utrzymania adekwatności obowiązków podatkowych do sytuacji podatnika (zasada dogodności podatku). **Termin zapłaty podatku może wynikać bezpośrednio z ustawy, która jest podstawą jego obowiązywania, bądź może być ustalany na zasadach określonych w przepisach ogólnych prawa podatkowego (Ordynacja podatkowa).**

W zależności od zastosowanej techniki podatkowej **kwota podatku może wynikać bezpośrednio z ustawy podatkowej (ryczałt podatkowy), z decyzji organu podatkowego ustalającej wysokość podatku, z obliczenia dokonanego przez płatnika podatku albo – co współcześnie przeważa – z obliczenia dokonanego przez samego podatnika.** Ta ostatnia metoda „ujawniania” kwoty podatku nosi nazwę **samoobliczenia podatku.**

Zapłata podatku – w sensie techniczno-rozliczeniowym – **może być dokonana bądź to bezpośrednio przez podatnika, bądź to za pośrednictwem płatnika lub inkasenta.**

Podatek – w zależności od wyboru dokonanego przez ustawodawcę w ramach techniki podatkowej – **może być uiszczany jednorazowo, ratalnie bądź zaliczkowo.** Jednorazowa zapłata całości wymaganej kwoty podatku jest zasadą, ale płatności zaliczkowe i ratalne podatku nie należą do rzadkości.

Zapłata ratalna następuje w sytuacji, gdy podatnik może płacić kwotę w częściach, w prawnie określonym dla każdej części (raty) terminie. Możliwość ratalnej zapłaty podatku może wynikać bądź to z ustawy podatkowej, bądź to być rezultatem decyzji organu podatkowego wydanej na wniosek podatnika. Zapłata ratalna z natury rzeczy wchodzi w grę tylko wówczas, gdy znana jest już ostateczna kwota podatku.

Zapłata podatku za pomocą zaliczek znajduje zastosowanie w podatkach o tzw. otwartym podatkowym stanie faktycznym. Chodzi tu o sytuację, w której ostateczną wysokość podstawy opodatkowania kształtują zdarzenia mające miejsce w określonym przedziale czasowym (np. osiągane przychody i ponoszone koszty w podatkach dochodowych). Gdyby czekać z opodatkowaniem do końca roku podatkowego, to państwo otrzymywałoby podatek z istotnym opóźnieniem w stosunku do czasu, w którym dochód, w sensie ekonomicznym, był osiągany. Zaliczki są więc antycypacją ostatecznej kwoty podatku – po zakończeniu okresu rozliczeniowego przyjętego dla całego podatku podatnik bądź to „dopłaca” różnicę między ostateczną kwotą podatku a mniejszą sumą zapłaconych do tego czasu zaliczek, bądź to otrzymuje zwrot nadpłaty.

Przepisy prawa regulują też sposób zapłaty podatku. W grę wchodzi **zapłata bezgotówkowa, zapłata gotówkowa, zapłata znakami skarbowymi akcyzy, papierami wartościowymi itd.** Niekiedy podatnik ma wybór sposobu zapłaty; czasem jeden, określony sposób zapłaty – z reguły pieniężny – jest obligatoryjny⁹.

Opodatkowanie kontyngentowo-repartycyjne polega na określeniu przez władzę podatkową globalnej kwoty świadczeń podatkowych przypadającej na pewną grupę podmiotów (np. mieszkańców miasta bądź gminy), a następnie na rozdzieleniu płatności na poszczególnych podatników według przyjętego klucza. Zasady repartycji, tj. podziału ciężaru podatkowego na poszczególne podmioty wchodzące w skład tej grupy, są w takim wypadku sprawą wtórną. Współcześnie takie opodatkowanie występuje sporadycznie.

Literatura

- Brzeziński B., *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017
Kalinowski M., *Podmiotowość prawna podatnika*, Toruń 1999
Kalinowski M., *Podmioty bierne stosunku podatkowoprawnego. Przyczynek do teorii podmiotowości podatkowej*, Toruń 2019
Kalinowski M., *Przedmiot podatku*, Toruń 2013
Łunarski O., *Zapłata podatku*, Gdańsk 2002
Morawski W., *Ulgi i zwolnienia w prawie podatkowym*, Gdańsk 2003
Nykiel W., *Ulgi i zwolnienia w konstrukcji prawnej podatku*, Warszawa 2002
Ostrowski K., *Prawo finansowe. Zarys ogólny*, Warszawa 1970
The Concept of Tax, red. B. Peeters, IBFD 2005

⁹ Szerokie opracowanie problematyki zapłaty podatku zob. O. Łunarski, *Zapłata podatku*, Gdańsk 2002.

Rozdział 4

RODZAJE PODATKÓW

1. Klasyfikacja podatków

Wielość podatków w systemach podatkowych implikuje możliwość klasyfikacji elementów wchodzących w skład ich zbioru. Rozmaitość kryteriów możliwych w tym wypadku do zastosowania prowadzi do różnych podziałów. Wspomniane kryteria nawiązują do rozmaitych **cech ekonomicznych, konstrukcyjnych, a nawet administracyjnych podatków**.

Nie wszystkie klasyfikacje mają charakter rozłączny. Nieostrość niektórych kryteriów z jednej strony, a złożoność konstrukcji podatkowych z drugiej powoduje, że nie wszystkie podziały będą oczywiste i jednoznaczne. Tym niemniej dosyć powszechne nawiązywanie w dyskursie podatkowym do klasyfikacji podatków uzasadnia ich podręcznikową prezentację.

Popularny, chociaż dyskusyjny co do zastosowanych kryteriów, jest podział na **podatki bezpośrednie i pośrednie**¹.

Współcześnie dominuje pogląd, że **o zaliczeniu do podatków bezpośrednich lub pośrednich decyduje kryterium przerzucalności podatku**, tj. przenoszenia ekonomicznego ciężaru podatku na inny podmiot; tego „przerzucenia” dokonuje podatnik (zobowiązany do zapłaty podatku) w toku operacji gospodarczych, na przykład uwzględniając obciążający go podatek w cenach sprzedawanych przez niego towarów czy świadczonych usług. Do podatków bezpośrednich zaliczane są te podatki, które są przerzucalne w najmniejszym stopniu lub wcale (np. podatek dochodowy, podatek od spadków i darowizn), a do podatków pośrednich – te, które co do zasady i to

¹ Szerzej na temat rozmaitych kryteriów podziału podatków na bezpośrednie i pośrednie zob. M. Kalinowski, *Rodzaje podatków i ich klasyfikacja oraz systemy podatkowe* [w:] *System prawa finansowego*, t. III. *Prawo daninowe*, red. L. Etel, Warszawa 2010, s. 67 i n.

w uchwytny, wymierny, często nawet widoczny dla nabywcy sposób są przerzucane (np. podatek od towarów i usług, podatek akcyzowy, podatek od gier).

Znany jest też podział podatków na bezpośrednie i pośrednie według innego kryterium. Podatkami bezpośrednimi w tym ujęciu są te, w wypadku których przedmiot podatku (to, co jest opodatkowane) i źródło podatku są tożsame. Klasycznym przykładem byłby tu podatek dochodowy, gdzie dochód jest zarówno przedmiotem opodatkowania, jak i źródłem świadczenia podatkowego ponoszonego przez podatnika z tytułu osiągania tego dochodu. Trzeba jednak zauważyć, że źródłem – ściśle rzecz biorąc – świadczenia podatkowego nie jest dochód jako taki (bo to jest kategoria prawna, abstrakcyjna z natury), ale zasoby pieniężne podatnika, które są realnym, pieniężnym odpowiednikiem dochodu. Podatkami pośrednimi byłyby w tym ujęciu wszystkie podatki, których przedmiot nie pokrywa się ze źródłem świadczeń podatkowych. Jako przykład można wskazać podatek od nieruchomości, gdzie przedmiotem jest władanie nieruchomością, a źródłem świadczenia podatkowego zasoby pieniężne podatnika. Klasyfikacja podatków na bezpośrednie i pośrednie według tego kryterium jest obecnie mniej rozpowszechniona.

Ze względu na relację podatku do miejsca w strumieniu zjawisk gospodarczych, jaki przynosi nowe wartości, nadające się do przejęcia w formie podatków, podatki można podzielić na te **pobierane od gromadzonych zasobów (przychodowe i dochodowe), od posiadanych zasobów (majątkowe) i od zużywanych zasobów (konsumpcyjne)**. Ten podział jest przydatny przy prowadzeniu polityki podatkowej, bo każdy z tych rodzajów podatków wywołuje inne skutki zarówno w warunkach gospodarowania rozmaitych podmiotów, jak i szerzej – w życiu społecznym.

Ze względu na kryterium podmiotowe można wyróżnić **podatki od osób fizycznych oraz podatki od osób prawnych, a także podatki od innych niż osoby prawne twórców organizacyjnych**. Nie ma przy tym przeszkód systemowych, aby ten sam podatek mógł obejmować zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne bądź też inne jeszcze kategorie podmiotów.

Podatki można też klasyfikować ze względu na **przedmiot opodatkowania**. Przedmiot opodatkowania jest zazwyczaj sygnalizowany w nazwie podatku, uwidocznionej w tytule ustawy. To wskazanie nie zawsze jest precyzyjne, na przykład nazwa „podatek akcyzowy” nic nie mówi o przedmiocie podatku.

W zależności od tego, do którego poziomu organizacji zarządzania państwem trafiają środki z podatków, **podatki można podzielić na centralne oraz lokalne**. W państwach federalnych (np. USA) można wyróżnić z reguły **podatki federalne**, z których przychody trafiają do budżetu federacji. Ten podział ma charakter ściśle administracyjny, a przywiązanie poszczególnych podatków do określonych poziomów systemu zarządzania państwem jest efektem decyzji natury politycznej. Zasadne wydaje się

poczynienie w tym miejscu zastrzeżenia, że nie na każdym poziomie struktury zarządzania państwem organy zarządzające muszą dysponować dochodami podatkowymi. Na przykład w Polsce nie ma odrębnych podatków pobieranych na szczeblu powiatu czy województwa, są tylko podatki państwowe (tj. centralne) i gminne, aczkolwiek powiaty i województwa otrzymują zagwarantowane im ustawowo udziały w dochodach z niektórych podatków państwowych.

Spore znaczenie praktyczne, zwłaszcza w aspekcie porównawczym, ma klasyfikacja podatków używana przez OECD. Ma ona charakter hybrydowy, mieszany, gdzie spore znaczenie ma ekonomiczna charakterystyka poszczególnych podatków.

Klasyfikacja ta, w uproszczonym ujęciu, prezentuje się następująco:

- 1) podatki od dóbr (towarów) i usług,
- 2) podatki od dochodów, zysków i kapitału,
- 3) składki na ubezpieczenia społeczne,
- 4) podatki od wynagrodzeń płacone przez pracodawców,
- 5) podatki od własności majątku,
- 6) pozostałe podatki.

2. Podatki dochodowe

2.1. Pojęcie dochodu

Idea opodatkowania dochodu kształtowała się stopniowo, przez wieki. Elementy opodatkowania nawiązujące do osiąganego – rzeczywistego bądź tylko domniemanego – dochodu (tak jak jest on współcześnie rozumiany) można dostrzec już w starożytności, w podatkach, które nawiązywały do zdolności poniesienia ciężaru podatkowego. Podatek dochodowy w ścisłym tego słowa znaczeniu pojawił się w Europie na przełomie XVIII i XIX w. Jego konstrukcja w sposób otwarty i bezpośredni odnosi się do nadwyżki majątku (korzyści) osiągniętej przez podatnika z jego działalności w danym okresie obliczeniowym. Jest to więc najbardziej precyzyjny instrument podatkowego podziału produktu krajowego, nawiązujący w sposób najpełniejszy do zdolności podatkowej obywatela².

Pojęcie dochodu wiąże się z **korzyściami, jakie przynosi jednostce gospodarującej określona działalność. Te korzyści to suma przychodów z tej działalności, z uwzględnieniem jednak poniesionych wydatków, strat itp., które można określić ogólnie jako koszty uzyskania przychodu. Dochód rozumiany jest tu jako „rezultat (dodatni) netto” działalności.** W literaturze dotyczącej podatków przyjmuje się, że najbardziej miarodajna w tym względzie jest koncepcja Schanza-Haiga-Simonsa,

² B. Brzeziński, *Prawo podatkowe. Zagadnienia teorii i praktyki*, Toruń 2017, s. 157 i n.

w myśl której dochód (w danym przedziale czasowym) to suma wartości konsumpcji danej osoby powiększona o przyrost należącego do niej majątku netto danej osoby.

2.2. Dochód jako przedmiot opodatkowania

Kwestią ujęcia dochodu dla celów podatkowych nauka o podatkach zajmowała się już od dość dawna. Zbudowano tu kilka teorii wyznaczających wymogi, jakie powinien spełniać dochód podatkowy. Teorie zakładające węższe ujęcie dochodu to teoria źródeł (dochodem są tylko wpływy ze stałego źródła), teoria periodyczności (dochodem są wpływy regularnie się powtarzające), teoria rodzajów przychodu (dochodem są wpływy z działalności gospodarczej) i teoria funduszu konsumpcyjnego (dochodem jest to, co można spożytkować bez naruszenia źródła tegoż dochodu). Szeroko ujmując natomiast dochód wspomniana już teoria czystego przyrostu majątkowego wedle koncepcji Schanza-Haiga-Simonsa.

Dla porządku należy dodać, że **dochód, choć jest w ustawach podatkowych uznawany za przedmiot opodatkowania, z reguły nie jest w nich zdefiniowany.**

Trzeba też zaznaczyć, że konstrukcje podatkowe w bardziej lub mniej uświadomiony sposób „wplatają” w opodatkowanie elementy opodatkowania konsumpcji lub nawet majątku. Przykładowo w niektórych systemach opodatkowania dochodu (w Polsce tak nie jest) za dochód uznaje się wartość czynszową własnego mieszkania podatnika, co oznacza doliczenie do dochodu wartości czynszu, jaki musiałby zapłacić podatnik, gdyby był najemcą mieszkania. Oszczędność z tego tytułu uważana jest za korzyść, a ta – za dochód podatnika. Tymczasem bardziej uzasadniona jest koncepcja, że nie jest to dochód, ale konsumpcja, a więc kategoria w istotny sposób różna z ekonomicznego punktu widzenia niż dochód.

Przedmiotem podatku dochodowego jest osiągnięcie dochodu, rozumianego jako nadwyżka przychodów nad kosztami ich uzyskania. Podatki od dochodów mogą być zarówno podatkami od dochodów osób fizycznych, jak i podatkami od dochodów korporacji (w szczególności od dochodów osób prawnych). Te pierwsze mogą mieć postać różnych, odrębnych podatków dochodowych od różnych rodzajów dochodów, albo też – co jest częściej spotykane we współczesnych systemach podatkowych – mieć charakter podatku dochodowego osobistego, tj. płaconego łącznie od sumy wszystkich osiągniętych przez osobę fizyczną dochodów.

Do niewątpliwych zalet podatków dochodowych należy to, że charakteryzują się one znaczną elastycznością. Osiąganie wysokich dochodów pozwala obiektywnie na płacenie dużych kwot podatku, dochody niewielkie to i niewielki podatek, a brak dochodów w ogóle eliminuje opodatkowanie. Oznacza to, że podatek dochodowy uwzględnia w wysokim stopniu indywidualną zdolność do świadczenia podatkowe-

go. Podatek dochodowy od osób fizycznych, zwłaszcza progresywny, umożliwia też w określonym stopniu wyrównywanie skrajnych nierówności w sytuacji materialnej poszczególnych grup społecznych. Skuteczności tej funkcji nie należy jednak przeceniać.

Opodatkowanie dochodów, zwłaszcza progresywne, ma tę słabszą stronę, że może ograniczać skalę społecznie wartościowej aktywności podatników. Podjęcie dodatkowego, społecznie akceptowalnego wysiłku w celu osiągnięcia dodatkowego dochodu może być uznane przez podatnika za nieopłacalne, gdyż opodatkowanie tej części dochodu, ze względu na progresję skali podatkowej, będzie wyższe niż pozostałej, podstawowej części dochodu podatnika.

2.3. Uprozczone formy opodatkowania dochodu

Obok podstawowej formy podatku dochodowego istnieje szereg konstrukcji uproszczonego opodatkowania dochodów. W grę wchodzi w tym wypadku **podatki przychodowe** oraz rozmaite **formy ryczałtów podatkowych**. Trzeba podkreślić, że wbrew stosowanej niekiedy przez ustawodawcę terminologii, nie każda forma uproszczonego opodatkowania dochodów ma postać ryczałtu podatkowego. Obecnie w Polsce **karta podatkowa** i ryczałt od przychodów osób duchownych są przykładami ryczałtów podatkowych w ścisłym tego słowa znaczeniu.

Uproszczoną formą opodatkowania dochodów mogą być także podatki typu przychodowego, stosowane zamiast „właściwego” podatku dochodowego. Historycznie podatki przychodowe były etapem na drodze do wykształcenia się podatku dochodowego. Współcześnie stosowane są zazwyczaj w konsekwencji koncesji czynionych na rzecz uproszczenia zasad opodatkowania dochodu. Przykładem jest **ryczałt ewidencjonowany**. Osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą może (pod pewnymi warunkami) wybrać i stosować tę formę opodatkowania zamiast podatku dochodowego. Płaci wówczas podatek, przykładowo przy zastosowaniu stawki 8,5% od przychodu, nie zaś według stawek stosowanych w podatku dochodowym do opodatkowania dochodu, na przykład 12 lub 19%.

Przedmiotem podatków przychodowych jest osiągnięcie przychodów pieniężnych.

Podatki te pozornie nie są związane z dochodami, gdyż obowiązek ich zapłaty istnieje zawsze w wypadku osiągania przychodów, niezależnie od tego, jakie koszty ponosi podatnik w celu osiągnięcia tych przychodów, a w konsekwencji niezależnie od tego, czy prowadzona przez niego działalność przynosi dochód czy też stratę. Tym niemniej pośrednio nawiązują one do dochodu, którego osiągnięcia przy danym rodzaju działalności można zazwyczaj oczekiwać.

Opodatkowanie dochodu na zasadach ogólnych prowadzi do rezultatów adekwatnych do sytuacji faktycznej, jaka występuje u konkretnego podatnika. Wymaga to jednak prowadzenia ewidencji zarówno przychodów, jak i kosztów ich uzyskania, co jest dość pracochłonne, kosztowne i obarczone istotnym ryzykiem popełnienia błędu w rozliczeniach, wynikającego choćby z niewłaściwego zakwalifikowania wydatku do kosztów. To ryzyko wynika między innymi z tego, że ustawa uznaje za koszty uzyskania przychodów nie wszystkie ponoszone przez przedsiębiorcę wydatki, nawet jeśli są konieczne czy uzasadnione z gospodarczego punktu widzenia. Kwalifikacja poszczególnych wydatków do kosztów uzyskania przychodów często bywa przedmiotem sporu podatnika z organami podatkowymi. Chęć ograniczenia ryzyka i uniknięcia potencjalnych sporów z organami podatkowymi bywa istotnym czynnikiem skłaniającym podatnika do wyboru podatku płaconego od przychodu (np. ryczałtu ewidencjonowanego) zamiast podatku dochodowego, o ile oczywiście w danej sytuacji przepisy pozwalają podatnikowi na wybór formy opodatkowania, co nie jest regułą.

Opodatkowanie przychodu, jeśli w zamiarze ustawodawcy ma prowadzić do obciążenia podatkowego o podobnej wielkości jak w wypadku opodatkowania dochodu, musi się opierać na przyjęciu niejako „w tle” założenia co do wysokości kosztów uzyskania przychodów. Korzyść polega na tym, że podatnik obowiązany jest jedynie do ewidencjonowania przychodów, ale jest zwolniony od obowiązku ewidencjonowania kosztów. Obciążenie podatkowe będzie analogiczne jak w wypadku opodatkowania na zasadach ogólnych, pod warunkiem że koszty ponoszone w rzeczywistości odpowiadają kosztom zakładanym przez ustawodawcę. Trzeba przy tym podkreślić, że instytucja kosztów nie jest w podatkach przychodowych elementem konstrukcji podatku, normatywne znaczenie mają jedynie przychody. Oczywiście, nie występuje tu też instytucja prawna dochodu.

Opodatkowanie przychodów przestaje być adekwatne w sytuacji, w której koszty uzyskania przychodów ponoszone przez podatnika są inne niż zakładał ustawodawca. Jeżeli koszty te są niższe, to osiągniany przez podatnika dochód jest większy; obciążenie podatkowe tego dochodu jest wówczas niższe (w stosunku do milcząco zakładanego poziomu) z tego względu, że kwota podatku obliczana jest od przychodu, a nie dochodu. Podatnik wówczas „zyskuje”. Jeżeli natomiast koszty są wyższe niż zakładane, obciążenie podatkowe dochodu będzie większe niż w wypadku, gdyby podatnik płacił podatek obliczany od dochodu. W skrajnym wypadku podatnik podatku przychodowego będzie płacił podatek nawet wtedy, gdy poniesie stratę.

Jeżeli podatki przychodowe uznać można za uproszczoną formę opodatkowania dochodów, to jeszcze dalej idą pod tym względem **ryczałty podatkowe, tj. takie konstrukcje, w których kwota podatku jest ustalana wprost w przepisach prawa, a więc jest podatnikowi z góry znana**. Ryczałty podatkowe nawiązują do możliwości osiągnięcia dochodu – w warunkach przeciętnych dla danego rodzaju działalności oraz

miejsca i sposobu jej prowadzenia. Na przykład miesięczna stawka kwotowa karty podatkowej jest uzależniona w szczególności od rodzaju działalności gospodarczej (branży) i wielkości miejscowości, w której podatnik ją prowadzi.

Kwota podatku w postaci ryczałtowej jest z góry znana i wynika wprost z ustawy podatkowej. Przykładowo stawka podatku płaconego w formie karty podatkowej przez konkretnego fryzjera czy szewca nie jest w żaden sposób uzależniona od cen świadczonych przez nich usług ani wysokości płaconego czynszu najmu za lokal wykorzystywany do prowadzenia działalności. Oczywiście, przewidziana w ustawie wysokość opodatkowania – jeżeli ustawodawca zamierzałby utrzymać poziom opodatkowania ryczałtem zbliżony do opodatkowania na zasadach ogólnych – powinna się opierać na ocenie poziomu możliwych do osiągnięcia przychodów i kosztów, jakie są przeciętnie ponoszone w danych warunkach. Podatnik jest jednak zwolniony zarówno z obowiązku ewidencjonowania przychodów, jak i kosztów ich uzyskania, co w istotny sposób ogranicza koszty obsługi podatku, i to zarówno koszty obciążające podatnika, jak i aparat podatkowy (ograniczenie kosztów weryfikacji prawidłowości rozliczeń, kontroli podatkowej).

W wypadku ryczałtu podatkowego obciążenie podatkowe będzie adekwatne do założonego wówczas, gdy relacja między przychodami i kosztami ich uzyskania będzie w indywidualnym wypadku taka jak przewidywana przez ustawodawcę (czy też projektodawcę regulacji). Zmiana tych relacji może prowadzić zarówno do niższego, jak i wyższego obciążenia podatkowego – w stosunku do obciążenia podatkowego, jakie zachodziłoby w tej sytuacji w wypadku stosowania opodatkowania na zasadach ogólnych.

3. Dylematy konstrukcji opodatkowania dochodów

Po pierwsze, istnieje problem wyboru **opodatkowania proporcjonalnego bądź progresywnego**. Za wyborem jednego bądź drugiego mogą stać rozmaite racje ekonomiczne, społeczne i polityczne. Wiek XX był niemal do samego końca wiekiem progresji podatkowej, stopniowo jednak łagodzonej w stosunku do tej istniejącej w początkach tego okresu. Natomiast na przełomie XX i XXI w. zaczęła zdobywać uznanie koncepcja podatku dochodowego proporcjonalnego.

Podatek dochodowy oparty na jednej stawce podatkowej, czyli w zasadzie proporcjonalny (jeśli nie brać pod uwagę kwoty wolnej od opodatkowania oraz nielicznych najczęściej odliczeń prowadzących do raczej nieznacznej progresji obciążenia podatkowego) rozpowszechnił się współcześnie w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Warto dodać, że podatki od dochodów osób prawnych – z nielicznymi, historycznie znanymi wyjątkami – mają charakter proporcjonalny.

Po drugie, podatek dochodowy może mieć charakter **unitarny, cedularny bądź mieszanym**. W podatku unitarnym do ustalenia dochodu bierze się pod uwagę łącznie wszystkie przychody podatnika i wszystkie poniesione koszty uzyskania przychodu. W podatku cedularnym bierze się pod uwagę przychody i koszty odrębnie dla każdego ze wskazanych w ustawie źródeł i odrębnie oblicza się podatek od osiągniętego w ramach tych źródeł dochodu. Źródła, w ramach których podatnik poniósł stratę, nie rodzą co prawda obowiązku podatkowego, ale taka strata z konkretnego źródła nie wpływa na obniżenie dochodów do opodatkowania osiągniętych z innych źródeł. Trzecie rozwiązanie łączy na rozmaite sposoby opodatkowanie unitarne i cedularne.

Po trzecie, jeśli mieć na uwadze opodatkowanie podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, w grę wchodzi **bądź opodatkowanie dochodów, bądź opodatkowanie zysku bilansowego, ustalane na podstawie przepisów o rachunkowości**. Dochód to, w najprostszej ujęciu, dodatnia różnica między przychodami a kosztami ich uzyskania, odnosząca się do danego podmiotu w przyjętym odcinku czasu. Zysk natomiast jest pojęciem prawa bilansowego, przejmowanym niekiedy do prawa podatkowego i oznacza przyrost wartości majątku podmiotu gospodarczego w przyjętym odcinku czasu. Osiąganie dochodu nie w każdym wypadku jest równoznaczne z osiąganiem zysku. Zysk może być rezultatem na przykład wzrostu wartości posiadanych przedmiotów majątkowych, który nie wynika i nie jest związany z osiąganiem przychodów i ponoszeniem kosztów ich uzyskania. Czynniki kształtujące zysk w zasadniczej jednak mierze mieszczą się także w pojęciu dochodu.

Po czwarte, **jeżeli opodatkowaniu podlegają zyski kapitałowe, to pojawia się dylemat ich opodatkowania, czy to odrębnego, czy to wspólnego z innymi kategoriami dochodów**. Za każdą z tych koncepcji przemawiają określone argumenty, z tym że współcześnie na świecie w rozwiązaniach systemowych przeważa koncepcja opodatkowania odrębnego. Różnice między zyskami kapitałowymi a innymi rodzajami dochodów są uważane za tak daleko idące, że uzasadnia to zastosowanie nie tylko odmiennych zasad opodatkowania, ale nawet, w niektórych krajach, wyodrębnienie obu tych rodzajów opodatkowania także na płaszczyźnie źródeł prawa, co znajduje zazwyczaj wyraz w istnieniu odrębnej ustawy o opodatkowaniu dochodów kapitałowych.

Po piątę, **zyski kapitałowe mogą być opodatkowane albo w momencie ich osiągnięcia, albo też w momencie ich realizacji**. Oznaczałoby to przykładowo, że jeśli podatnik nabył określony przedmiot majątkowy, to w pierwszym wypadku przedmiotem opodatkowania byłby ewentualnie przyrost wartości nabytych przez podatnika i będących w jego posiadaniu przedmiotów, a w drugim wypadku przedmiotem opodatkowania byłaby nadwyżka przychodów z ewentualnej sprzedaży nabytego wcześniej przedmiotu nad kosztami jego zakupu.

Po szóste, **jeżeli dochód osiąga osoba prawna, to po opodatkowaniu trafia on w zasadzie do „właścicieli”** (udziałowców, akcjonariuszy) tej osoby prawnej w formie dywidendy. Osoby te osiągają dochód z tytułu udziału w zyskach osoby prawnej i mogą być podatnikami z tego tytułu. Pojawia się w związku z tym **dylemat, czy fakt opodatkowania dochodu osoby prawnej ma mieć wpływ na wysokość opodatkowania „właścicieli” osoby prawnej**. Jeżeli ustawodawca przy opodatkowaniu udziałowców bądź akcjonariuszy nie bierze pod uwagę tego, że chodzi tu o opodatkowanie dochodu, który już wcześniej był opodatkowany jako dochód osoby prawnej, a następnie podlega tylko dalszej dystrybucji, wówczas dochodzi do podwójnego opodatkowania w sensie ekonomicznym, tj. ten sam dochód opodatkowany jest kolejno na imię różnych podmiotów. Jeżeli ustawodawca fakt ten uwzględni i w jakiś sposób obciążenie podatkowe udziałowców bądź akcjonariuszy redukuje, mamy do czynienia z ograniczeniem bądź eliminacją podwójnego ekonomicznego opodatkowania.

4. Podatki konsumpcyjne

Podatki od wydatków (konsumpcji) są to takie podatki, które wliczane w cenę towarów i usług obciążają – z ekonomicznego punktu widzenia – nabywców tych towarów i usług (a więc konsumpcję). Formalnie jednak podatnikami są producenci (względnie importerzy) oraz sprzedawcy towarów albo usługodawcy. Paradoksalnie, wbrew intuicji językowej, podatnikami nigdy praktycznie nie są konsumenci, ale ci, którzy sprzedają im towary bądź świadczą usługi. W wypadku podatków konsumpcyjnych zjawisko przierzucalności ekonomicznego ciężaru podatku występuje w największym nasileniu i jest wręcz zaprogramowane przez ustawodawcę³.

Konsument dóbr i usług nie jest podatnikiem w świetle przepisów prawa podatkowego, gdyż nie ciąży na nim obowiązek podatkowy. Obowiązek podatkowy jest zaś definicyjną cechą podatnika. Podatnik może być wyłącznie podatnikiem „rzeczywistym”. To, co stanie się ze spoczywającym nań na mocy obowiązku podatkowego ekonomicznym ciężarem podatkowym, jest z punktu widzenia prawa podatkowego kwestią indyferentną.

Współcześnie można wskazać dwie podstawowe formy opodatkowania konsumpcji – **podatki obrotowe oraz akcyzy**. Podatek obrotowy ma najczęściej charakter podatku powszechnego i jednocześnie – w Europie, a także w wielu państwach pozaeuropejskich – formę podatku od wartości dodanej (VAT). Podatek akcyzowy dotyczy wybranych towarów, najczęściej powszechnego użytku albo też uważanych za luksusowe.

Zaletą podatków konsumpcyjnych, zaliczanych do podatków pośrednich, jest to, że są one – z psychologicznego punktu widzenia – mniej odczuwalne przez osoby,

³ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 175 i n.

które ponoszą ich ekonomiczny ciężar (tj. nabywców dóbr i usług konsumpcyjnych) niż podatki bezpośrednie. Osoba kupująca paczkę papierosów lub tankująca paliwo do samochodu niekoniecznie zdaje sobie sprawę z tego, jak istotną część ich ceny stanowi akcyza i VAT. Podstawową wadą podatków konsumpcyjnych jest natomiast ich regresywność. Każdy podatek jest bowiem płacony praktycznie z dochodu – albo osiąganego, jak w wypadku podatku dochodowego, albo też wydatkowanego (ze zgromadzonych uprzednio zasobów finansowych), jak w podatkach konsumpcyjnych. Ponieważ wolumen konsumpcji podstawowych dóbr (chleb, woda) jest podobny w wypadku osób o dochodach zarówno wysokich, jak i niskich, oznacza to, że podatek wliczony w cenę tych dóbr będzie stanowić niewielką część dochodu osoby zamożnej, a znacznie większą część u osoby o niskich dochodach. Oznacza to też, że po odliczeniu od dochodu kwot podatku zapłaconych w cenach towarów bądź usług, relacja między dochodem pozostałym do dyspozycji będzie jeszcze bardziej niekorzystna dla osoby o mniejszym dochodzie, niż przy porównaniu dochodu osiągniętego przez każdą z tych osób. To jest właśnie wadą podatków konsumpcyjnych.

5. Podatki majątkowe

Podatki majątkowe – poza szczególnymi przypadkami, na przykład okresy wojen czy rewolucji społecznych – **są z założenia nastawione nie na ograniczenie masy majątku już posiadanego przez podatnika, ale na przejęcie części dochodu, jaki zazwyczaj wiąże się z dysponowaniem przez podatnika majątkiem** i osiąganiem rzeczywistych lub implikowanych korzyści z tego wynikających. Może to jednak dotyczyć i takiego dochodu, który nie jest powiązany z majątkiem; w tej sytuacji występuje w istocie rzeczy podwójne opodatkowanie dochodu – raz podatkiem dochodowym, a drugi raz podatkiem *de nomine* od majątku, ale w rzeczywistości płaconym z pozostałego dochodu⁴.

To nawiązanie do dochodu czy też poziomu osiąganych korzyści jest pośrednie i bardzo ogólne, gdyż w poszczególnych przypadkach rozbieżność między wartością posiadanego majątku oraz możliwościami płatniczymi, determinowanymi przede wszystkim przez poziom bieżących dochodów posiadacza nieruchomości (i to niekoniecznie płynących z faktu posiadania nieruchomości) może być znaczna.

Opodatkowanie nieruchomości (najbardziej znaczący w polskich warunkach substrat majątku) usprawiedliwia fakt, że związki publicznoprawne ponoszą określone wydatki na infrastrukturę obsługującą te nieruchomości, a wydatki te nie zawsze i nie w całości są rekompensowane opłatami czy dopłatami ze strony użytkowników. Opodatkowanie nieruchomości jest też w określonej mierze odpłatą za zajęcie na cele prywatne przestrzeni publicznej – w danym czasie, w tym samym miejscu

⁴ B. Brzeziński, *Prawo...*, s. 177 i n.